

Interreg - IPA CBC
Bulgaria - Serbia

СТРАТЕГИЈА РАЗВОЈА СПОРТСКОГ ТУРИЗМА У ПРЕКОГРАНИЧНОЈ ОБЛАСТИ ВРШЕЦ - ПИРОТ

**Назив пројекта “Рекреативне и спортске локације као
туристички потенцијал региона” СВ007.1.11.143**

Овај пројекат се кофинансира од стране Европске уније кроз Interreg-ИПА Програм прекограничне сарадње Бугарска-Србија.

Ова публикација је направљена уз помоћ средстава Европске уније кроз Interreg-ИПА Програм прекограничне сарадње Бугарска-Србија под бројем ССI No 2014ТС1615СВ007. Јединствено одговорно лице за садржај ове публикације је Спортски центар Пирот и ни на који начин не може бити тумачен као став Европске уније или Управљачког тела програма.

САДРЖАЈ

УВОД.....	4
МЕТОДОЛОГИЈА ИЗРАДЕ СТРАТЕГИЈЕ	4
ВИЗИЈА И МИСИЈА СТРАТЕГИЈЕ	5
ОЧЕКИВАНИ ИСХОДИ СТРАТЕГИЈЕ	6
ОПШТА ПРОЦЕНА СТАЊА ДОСАДАШЊЕГ РАЗВОЈА ТУРИЗМА ПИРОТА.....	7
ТУРИСТИЧКО-ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ	7
ПРИРОДНЕ ТУРИСТИЧКЕ ВРЕДНОСТИ.....	10
РЕЉЕФ – ГЕОМОРФОЛОШКЕ ТУРИСТИЧКЕ ВРЕДНОСТИ	10
КЛИМАТСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ	11
ХИДРОГРАФСКЕ ВРЕДНОСТИ	11
БИОГЕОГРАФСКЕ ВРЕДНОСТИ	13
АНТРОПОГЕНЕ ТУРИСТИЧКЕ ВРЕДНОСТИ И КУЛТУРНО НАСЛЕЂЕ ПИРОТСКОГ ОКРУГА.....	13
МАТЕРИЈАЛНА БАЗА ТУРИЗМА ПИРОТА.....	16
ДЕМОГРАФСКА ОБЕЛЕЖЈА ПИРОТА.....	17
ПОСТОЈЕЋЕ И МОГУЋЕ ВРСТЕ ТУРИЗМА	19
SWOT АНАЛИЗА (ПИРОТ)	20
ОПШТА ПРОЦЕНА СТАЊА ДОСАДАШЊЕГ РАЗВОЈА ТУРИЗМА ОПШТИНЕ ВРШЕЦ.....	21
ТУРИСТИЧКО ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ	22
ПРИРОДНЕ ТУРИСТИЧКЕ ВРЕДНОСТИ.....	23
ГЕОМОРФОЛОШКЕ ТУРИСТИЧКЕ ВРЕДНОСТИ	24
КЛИМАТСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ	24
ХИДРОГРАФСКЕ ТУРИСТИЧКЕ ВРЕДНОСТИ.....	25
БИОГЕОГРАФСКЕ ТУРИСТИЧКЕ ВРЕДНОСТИ.....	26
АНТРОПОГЕНЕ ТУРИСТИЧКЕ ВРЕДНОСТИ.....	27
МАТЕРИЈАЛНА БАЗА ТУРИЗМА ВРШЕЦА	28
ДЕМОГРАФСКА ОБЕЛЕЖЈА ВРШЕЦА	28
ПОСТОЈЕЋЕ И МОГУЋЕ ВРСТЕ ТУРИЗМА У ОПШТИНИ ВРШЕЦ.....	30
SWOT АНАЛИЗА (ВРШЕЦ).....	31
ДЕФИНИЦИЈА СПОРТСКОГ ТУРИЗМА, КАРАКТЕРИСТИКЕ СПОРТСКОГ ТУРИЗМА.....	33
ОЦЕНА КВАЛИТЕТА СПОРТСКО РЕКРЕАТИВНЕ ПОНУДЕ У ПИРОТУ И ВРШЕЦУ	34
СПОРТСКИ ЦЕНТАР ПИРОТ.....	34
СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНИ КАПАЦИТЕТИ ОПШТИНЕ ВРШЕЦ.....	36

КАДРОВСКА СТРУКТУРА У ОБЛАСТИ СПОРТСКОГ ТУРИЗМА У ПИРОТУ И ВРШЕЦУ	38
МОДЕЛИ АКТИВНОСТИ У ОКВИРУ СПОРТСКОГ ТУРИЗМА (ОПИС АКТИВНОСТИ КОЈЕ БИ СЕ ОРГАНИЗОВАЛЕ НА ТЕРИТОРИЈИ ГРАДА ПИРОТА)	41
МОДЕЛИ АКТИВНОСТИ У ОКВИРУ СПОРТСКОГ ТУРИЗМА (ОПИС АКТИВНОСТИ КОЈЕ БИ СЕ ОРГАНИЗОВАЛЕ НА ТЕРИТОРИЈИ ОПШТИНЕ ВРШЕЦ)	57
ЗАКЉУЧАК	69

Стратегија razvoja sportског turizma u oblasti Pirota i Vrsheca je predstavljena u ovom radu. U okviru ovog rada razvijeni su modeli aktivnosti koje bi se organizovale na teritoriji grada Pirota i opštine Vrsheca. Takođe je prikazana i kadrovska struktura u oblasti sportског turizma u Pirotu i Vrshecu.

Strategija razvoja sportског turizma u oblasti Pirota i Vrsheca je predstavljena u ovom radu. U okviru ovog rada razvijeni su modeli aktivnosti koje bi se organizovale na teritoriji grada Pirota i opštine Vrsheca. Takođe je prikazana i kadrovska struktura u oblasti sportског turizma u Pirotu i Vrshecu.

Statistika je osnova za izradu strategije razvoja sportског turizma u oblasti Pirota i Vrsheca. U ovom radu prikazane su statističke podatke o sportском turizmu u Pirotu i Vrshecu. Takođe je prikazana i kadrovska struktura u oblasti sportског turizma u Pirotu i Vrshecu.

Pirata strategija razvoja sportског turizma je usvojena u okviru projekta koji je finansirala Evropska unija. U okviru ovog projekta razvijeni su modeli aktivnosti koje bi se organizovale na teritoriji grada Pirota i opštine Vrsheca. Takođe je prikazana i kadrovska struktura u oblasti sportског turizma u Pirotu i Vrshecu.

Strategija je usvojena na osnovu sledećih ciljeva:

- Ispunjenje obaveza koje su predviđene u okviru projekta koji je finansirala Evropska unija.
- Razvijanje modela aktivnosti koje bi se organizovale na teritoriji grada Pirota i opštine Vrsheca.
- Prikazivanje statističkih podataka o sportском turizmu u Pirotu i Vrshecu.
- Prikazivanje kadrovske strukture u oblasti sportског turizma u Pirotu i Vrshecu.

МЕТОДОЛОГИЈА ИЗРАДЕ СТРАТЕГИЈЕ

Strategija razvoja sportског turizma u oblasti Pirota i Vrsheca je predstavljena u ovom radu. U okviru ovog rada razvijeni su modeli aktivnosti koje bi se organizovale na teritoriji grada Pirota i opštine Vrsheca. Takođe je prikazana i kadrovska struktura u oblasti sportског turizma u Pirotu i Vrshecu.

УВОД

Стратегија развоја спортског туризма у прекограничној области Пирот – Вршец представља стратешки документ који усмерава развој спортског туризма, утврђује приоритете у развоју и представља дуготрајни путоказ за избор, планирање и организацију спортско-рекреативних активности на територији Пирота и Вршеца, а са циљем унапређења спортско-рекреативне и туристичке понуде ове пограничне регије. Стратегијом развоја утврђују се циљеви и приоритети развоја спортског туризма, начин њихове реализације, инфраструктурни и институционални оквир за имплементацију, мониторинг, валоризацију и извештавање.

Стратешко планирање представља уобичајену европску праксу у раду јавних установа и организација локалне заједнице, а коришћење средстава из предприступних фондова ЕУ налаже обавезност израде стратешких развојних докумената. Овај документ израђен је у складу са европском праксом и динамиком стратешког планирања.

Стратегија је основа за доношење оперативних одлука у организацији спортско-рекреативних активности, предузимање мера у обезбеђивању потребних кадровских и инфраструктурних ресурса за њихово спровођење и алат за управљање даљим развојем спортско-туристичке понуде Пирота и Вршеца.

Израда стратегије извршена је након широког консултативног процеса кроз низ састанака са представницима спортских и туристичких организација Пирота и Вршеца, са представницима локалне самоуправе и разговора са осталим кључним актерима за развој спортско-туристичког потенцијала овог региона.

Стратегија је урађена на основу следећих инпута:

- Детаљне ситуационе анализе инфраструктурних услова Спортског центра Пирот и Општине Вршец.
- Истраживања ставова локалног становништва и представника локалних спортско-рекреативних институција и организација о стању и могућностима развоја спортског туризма на територији Пирота и Вршеца.

МЕТОДОЛОГИЈА ИЗРАДЕ СТРАТЕГИЈЕ

Стратегију развоја спортског туризма у прекограничној области Пирот – Вршец израдила је Консултантска агенција ЕМПИРИА Ниш, која је ангажовала двоје експерата из области туризма и спорта. Приликом израде стратегије коришћена је европска методологија стратешког планирања коју карактерише неколико неизоставних етапа (анализа актуелног стања, дефинисање мисије и визије, одређивање стратешких циљева, развој стратешких опција). Кроз процес стратешког планирања утврђују се циљеви, приоритети и стратегије, да би се потом дефинисале мере за процену успешности остварења тих циљева. Стратешки план представља интегрисани скуп стратешких и оперативних циљева и активности који су потребни како би се у будућности остварио жељени резултат. Стратегија садржи и план рада који детаљније дефинише одговорност за извршење плана, рокове, потребне ресурсе, организационе и

4

оперативне кораке које је потребно начинити како би се постигли циљеви дефинисани стратегијом. Ова стратегија је израђена у складу са Стратегијом развоја туризма Републике Србије за период 2016. – 2025., Стратегијом развоја спорта у Републици Србији за период 2014. – 2018. године, Програмом развоја спорта у Општини Пирот 2016. – 2018., Општинским планом за развој Општине Вршец за период 2014. – 2020., Стратегијом за развој туризма у општини Вршец и Националном стратегијом за развој физичког васпитања и спорта у Републици Бугарској 2012. – 2022.

При изради стратегије развоја спортског туризма употребљено је више научних метода са циљем сагледавања могућности развоја са различитих аспеката. Стратегија развоја спортског туризма заснована је на анализи релевантних и поузданих секундарних података објављених у домаћим и иностраним статистичким и стручним публикацијама, као и на консултативним активностима обављеним са представницима локалних спортско-рекреативних организација, клубова, спортских друштава, али и представника туристичких организација.

У оквиру планирање стратегије развоја спортског туризма извршена је и SWOT анализа која подразумева анализу снага - предности (S – strength), слабости - недостатака (W – weakness), могућности - шанси (O – opportunities) и опасности - претњи (T – threats) везаних за развој спортско-рекреативног туризма.

ВИЗИЈА И МИСИЈА СТРАТЕГИЈЕ

Визија

Визија ове стратегије је унапређење квалитета живота и обогаћивање друштвених односа становника Пирота (Србија) и Вршеца (Бугарска) кроз ангажовање у садржајима спортско-рекреативног туризма, као елемената који су од суштинског значаја за развој њихове личности, здравог начина живота и унапређења односа кроз прекограничну сарадњу становника ових двеју пограничних регија.

Мисија

Мисија ове стратегије је стварање услова за развој спортског туризма на територији Пирота и Вршеца који ће омогућити да се сви становници укључе у спортско-рекреативне активности са циљем развоја своје личности, одржавања доброг здравља, одржавања и унапређења функционалних и моторичких способности, сврсисходног провођења слободног времена, унапређења квалитета живота и свеопштег благостања. Спортски центар Пирот и Општина Вршец ће предузети све потребне мере да би се:

- омогућило свим грађанима да се укључе у спортско-рекреативне активности кроз пружање одговарајућих услова и програма у области спортског туризма.
- обезбедио одговарајући стручни кадар за планирање и реализацију предвиђених спортско-рекреативних активности.

- обезбедili планирање, изградњу и реконструкцију потребних спортских објеката
- подржало и подстакло бављење спортско-рекреативним активностима кроз различите промотивне активности.

ОЧЕКИВАНИ ИСХОДИ СТРАТЕГИЈЕ

Очекивани исходи спровођења Стратегије за развој спортског туризма у Пироту и Вршецу су:

- повећана видљивост пограничне регије Србија-Бугарска на европској мапи спортско-рекреативног туризма;
- ангажовање већег броја становника Пирота и Вршеца у спортско-рекреативним активностима урбаног и руралног типа;
- повећати број деце и омладине школског узраста ангажованих у различитим програмима спортске рекреације и организованим спортским активностима;
- укључивање већег броја деце и омладинаца у систем спорта преко локалних савеза и спортских организација;
- боља искоришћеност постојећих терена и објеката за спортско-рекреативне активности (пешачке стазе, излетишта, бицикличке стазе, адреналински паркови, базени, спортске хале и стадиони итд.);
- унапређење стручног рада у спортско-рекреативним активностима, кроз повећање броја спортских стручњака са адекватним степеном образовања и стручним квалификацијама и лиценцама потребним за планирање, програмирање и реализацију спортско-рекреативних активности;
- едукативно деловање кроз програме спортског туризма и промовисање здравих животних стилова који обухватају и редовно ангажовање у спортско-рекреативним активностима;
- повећано учешће особа са инвалидитетом у области рекреативног спорта;
- унапређење система планирања, програмирања и руковођења у спортском туризму;
- ангажовање већег броја жена у спортско-рекреативним активностима;
- остваривање боље координације између представника локалне самоуправе, спортско-рекреативних и туристичких организација на територији Пирота и Вршеца;
- унапређење постојеће спортске инфраструктуре и изградња недостајуће;
- смањивање негативних утицаја савременог начина живота и хипокинезије;
- унапређење сарадње са медијима који промовишу спортске вредности и значај бављења спортско-рекреативним активностима.

ОПШТА ПРОЦЕНА СТАЊА ДОСАДАШЊЕГ РАЗВОЈА ТУРИЗМА ПИРОТА

За општу процену стања досадашњег развоја туризма као извори статистичких и описних података коришћени су: Профил заједнице, Републички завод за статистику, подаци за град Пирот, Народне Банке Србије, Статистички годишњак 2010., Статистички билтен Града из децембра 2010., Стратегија развоја града Пирота из 2017., Просторни план Старе планине из 2007., Стратегија развоја малих и средњих предузећа и предузетништва 2009-2013.

ТУРИСТИЧКО-ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ

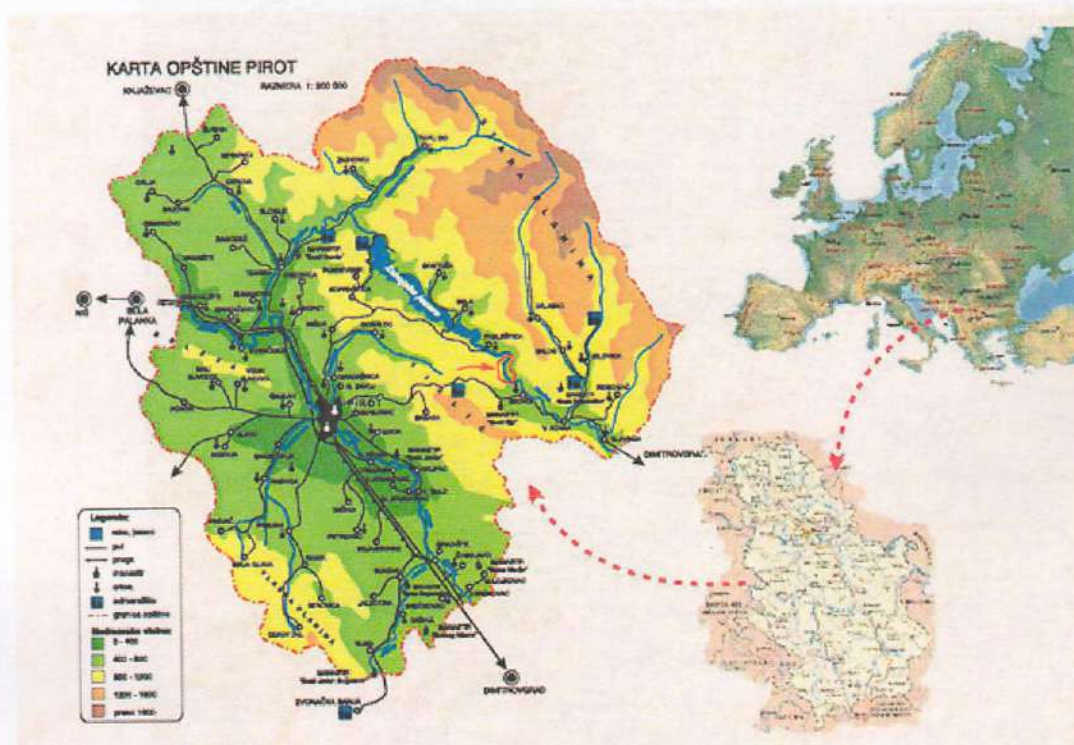
Град Пирот се налази се на $43^{\circ}09'07''$ северне географске ширине и $22^{\circ}35'06''$ источне географске дужине. Територија Града Пирота се налази у јужном делу источне Србије. На северу и североистоку од Пирота пружа се Стара планина која чини државну границу између Србије и Бугарске. Јужни обод чине огранци Влашке планине, а на западу је омеђена Сувом планином која код Пирота почиње планином Белавом. Висински интервал подручја се креће од 320m (што је најнижа тачка пиротског поља) до 2.168m, колико износи висина Миџора, највишег врха Старе планине. Смештена је у Пиротској котлини и заузима површину од 1.235km².

У Пиротском округу главни административни центар је град Пирот, који је смештен у подножју кречњачког узвишења Сарлах, који се као рт увлачи у северозападни део Пиротске котлине. Одлучујућа улога при избору локације данашњег града, била је подређена саобраћајно-стратешкој функцији насеља. На овом месту спајају се и укрштају многе географске компоненте Пиротског округа и околног простора. Сарлах има доминантан положај, а на контакту његових страна и дна Пиротске котлине јављају се крашка врела значајна за снабдевање Пирота. Ово је такође било од значаја код избора локације. Од првобитног простора град се до данас значајно раширио. Поједини делови града удаљени су данас од првобитног језгра 2 до 3km, али у надморској висини нема већих разлика. Средња висина града је око 370m, неколико карактеристичних корита има следеће висине: корито Нишаве код Сарлаха 369,9m, кула Момчиловог града 380m. Мале разлике надморске висине између појединих делова града од посебног су значаја за изградњу водовода и канализације. Само подручје пиротског округа окружено је са севера и североистока Старом планином, са највишим врхом Миџором 2.169m надморске висине.

Пирот се налази у Горњем Понишављу на $43^{\circ}10'$ северне географске ширине и $22^{\circ}06'$ источне географске дужине, у пространој котлини издуженој од истока на запад. Котлина је дугачка 14km, а по неким ауторима 18-29km, а широка је 2-4km. Протеже се долином реке Нишаве. Са севера и истока затварају је брда Провалија и Прчевац, масиви Црног врха и Басаре (1377m) и висораван Тепош, а са југа и запада простране висоравни у подножју планине Стола (1239m) и планине Белава (946m). Град се развио на месту где се интерконтиненталним саобраћајним правцима који води долином Нишаве (пут и пруга) укрштају саобраћајни правци локалног и републичког значаја (Висок, Лужница, Књажевац, Лесковац) европски аутопут Е70. Налази се на значајној

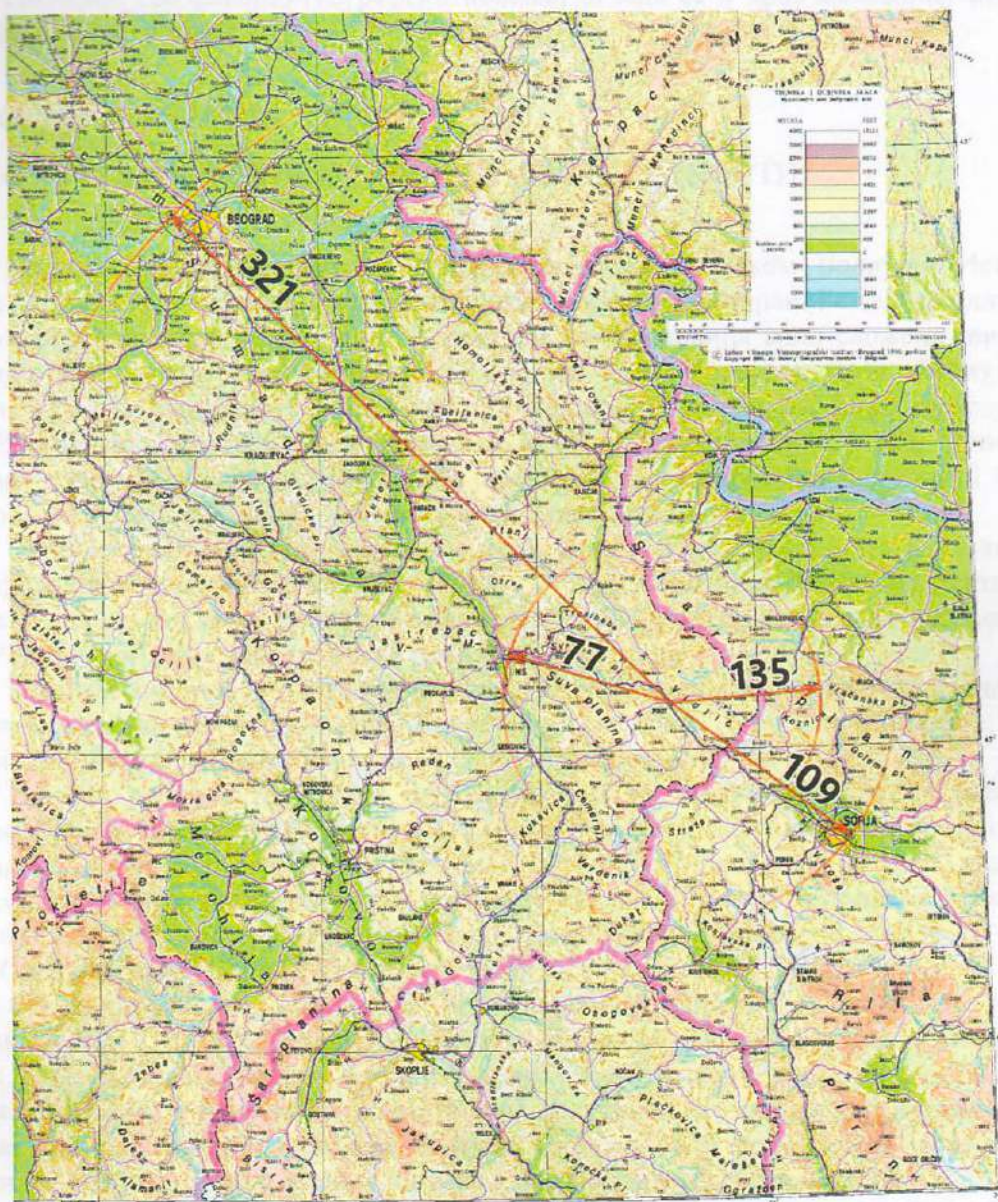
међународној трансверзали, коридор 10, који повезује Европу с Азијом. Овакав географски положај условио је не само рано формирање насеља већ му временом омогућио да се развије у најважнији центар Горњег понишавља. По Јовану Цвијићу Пирот лежи у централној области Балканског полуострва, то је уствари трапез којег чине линије које спајају на карти Ниш, Софија, Скопље, Косовска Митровица. Уз североисточну границу ове области налази се Пирот, па се може рећи да Пиротска котлина има карактеристике везане за централну област Балканског полуострва.

Карта 1. –Туристичко-географски положај Пирота

Близина планинских центара који окружују Пирот даје посебан значај и повољан туристичко-географски положај. Међу планинским центрима који је окружују посебно се истиче Стара планина, које представља релативно млад и нов планински туристички центар, још увек у развоју. Поменута Стара планина у великој мери повећава атрактивност читавог подручја, а самим тим и повољност туристичко-географског положаја. Поред Старе планине ту су Сува и Влашка планина и огранци Сврљишке планине. На повољност туристичко-географског положаја такође утиче и близина Завојског језера, бројних излетишта, манастира и других туристичких атрактивности о којима ће бити речи у даљем тексту стратегије. Близина града Ниша (75km), као и нишког аеродрома имају битну улогу за побољшање развоја туризма читавог региона, укључујући Пирот и околину. У близини је и аеродром у Софији, на удаљености од 108km који омогућава повезаност Бугарске и Србије, као и повећање страних посетилаца у нашој земљи, а и у Пироту.

Карта 2. – Саобраћајно-географски положај Пирота

Саобраћајно-географски положај Пирота и околине сматра се повољним. Повољност се огледа у делу ауто-пута Е-80 који пролази кроз Пирот и води од Ниша према граници са Бугарском. Ауто-пут Е-80 представља део коридора 10, односно његов крак Ц, па се због тога за Пирот често каже да је то „капија истока и запада“. Изградњом обилазнице око Димитровграда повећао се промет саобраћаја на овом путном правцу, што утиче и на сам Пирот тј. повећава повољност његовог саобраћајно-географског положаја.

Добар положај према источно-медитеранском туристичком правцу имаће велики значај приликом валоризације туристичких потенцијала овог дела Србије. Магистрални пут М-9 такође пролази кроз Пирот и повезује га са Лесковцем, Приштином, Пећи и даље води у Црну Гору.

Повољан саобраћајно-географски положај огледа се и кроз железницу која од Београда води до Софије.

ПРИРОДНЕ ТУРИСТИЧКЕ ВРЕДНОСТИ

РЕЉЕФ – ГЕОМОРФОЛОШКЕ ТУРИСТИЧКЕ ВРЕДНОСТИ

Подручје пиротског округа припада брдско-планинском подручју Источне Србије. У овом крају рељеф је веома хетероген и издиференциран. Рељеф се одликује великом разноликошћу облика који су настали као последица врло сложене генезе и еволуције овог краја у дугом периоду. Састоји се од планина, брда, брежуљака, котлина и поља. Планински услови у укупној површини општинског атара учествују са око 40%, брдски око 50%, брежуљкасти око 4% и равничарски око 6%. Висински интервал подручја се креће од 320m (што је најнижа тачка пиротског поља) до 2.168m, колико износи висина Миџора, највишег врха Старе планине.

Основна одлика рељефа пиротског краја јесте његова сложеност и разноликост у морфолошком и морфогенетском смислу. Рељеф пиротског краја има тектонско обележје, док су они мањи елементи рељефа настали претежно деловањем спољашњих сила. Рељеф овог краја има претежно планински карактер.

Планине пиротског округа припадају источној зони млађих веначних планина које улазе у састав карпатско-балканског планинског лука. То су Стара планина, Сува планина (1808m), Сврљишке планине (1334m) и планина Видлич.

Највећа планина пиротског округа јесте Стара планина, једна од највећих планина Србије, пружа се дуж бугарске границе. У њој су заступљене све врсте стена: кристални шкриљци, еруптиви, седиментне стене. Западне падине планине испресецане су дубоким клисурастим долинама Тимока и Височице, а према Бугарској благо прелазе у Бугарско Подунавље. Највиши врх Старе планине је Миџор (2169m), затим Сребрна глава (1933m), Три чуке (1937m), Три кладенца (1967m).

Североисточно од Пирота се пружа планина Видлич са највишим врхом Басарски камен (1377m). Источно од Пирота се пружа крашка заталасана висораван Тепош, она представља крајњи југоисточни део Старе планине према долини Нишаве. Висораван је само у јужном делу прекривена оскудном вегетацијом, то је иначе голи кречњак са многобројним вртачама. Највећа вртача у овом делу Србије јесте вртача Дубоки до, са преко 3000m дужине и преко 100m ширине и дубином од 30m.

Јужно од Пирота се налази Влашка планина која је од планине Гребен одвојена реком Јермом. Западно од Пирота, са својим истуреним огранком Сарлахом налази се планина Белаваса највишим врхом 964m. Она представља источни део Суве планине. Сарлах се диже изнад самог града и представља мали хорст настао давним тектонским поремећајем са врхом Момчиловац (562m). Северно од Пирота дижу се брда Провалија и Прчевац.

Од подземних крашких облика у Пироту доминира *Ветрена Дупка*, смештена на северним обронцима Влашке планине, изнад корита реке Јерме. Назив је добила по хладном ваздуху који дува из ње. О овој пећини постоји и легенда према којој се Турчин загледао у младу девојку по имену Ветрена, али она није хтела да пође за Турчина. Он се онда зарекао да ће је купити новцем или силом узети. Отишао је код њеног оца са неколико кеса пуних дуката. Оцу је било жао да прода своју ћерку, па је одбио Турчина, па је овај одлучио да отме девојку. Знајући да ће је Турчин отети,

сакрила се у пећини изнад села. Турци су наставили своју потеру, па су са фењерима ушли у пећину да траже девојку. Тако су је тражили све док им се фењери нису погасили. Али, бег није хтео да одустане и остао је да тражи девојку по мраку. Према легенди, бег се изгубио и више никада није изашао из пећине, као и девојка. У народу се говори да она и данас живи у тој пећини.

КЛИМАТСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ

Пиротски округ лежи у умерено-континенталном делу Србије. Клима Пиротског краја је веома специфична са веома хладним зимама и топлим летима, пролећа су влажна, а јесен блага и дуга. У непосредној близини Пирота се налазе средње високе планине (1000-1377m) које се одликују субпланинском и планинском климом, а у вишим подручјима (преко 1500m) влада планинска клима. Температуре ваздуха и падавине значајне су за хидрографију овог краја.

Највише средње месечне температуре ваздуха су 11,3°C. најхладнији месец је јануар -0,1°C, а најтоплији је јул 22,2°C. За разлику од хладних зимских месеци, пролеће наступа доста брзо (април 10,8°C). Средња годишња температура на Старој планини изнад 1500m је 9°C. После топлог и сувог лета наступа дуга сунчана јесен, која је топлија од пролећа. Апсолутни максимум забележен је 17. августа 1952. године (40°C), а апсолутни минимум 17. и 2. децембра 1963. године (-27°C). Амплитуда екстремних вредности износи 67°C, што је јасна одлика континенталности подручја у којем се Пирот налази. Лежећи у дубокој континенталности, далеко од извора влажних ваздушних маса, Пирот и Пиротска котлина примају малу количину падавина. За разлику од дна котлине, планински обод добија нешто више падавина. Падавине излучене на обод котлине хране изворе и врела која се јављају на дну котлине и на њеном контакту са долинским странама. Пирот добија годишње око 600mm падавина. Оне су доста равномерно распоређене током године. Међутим, за разлику од средњих месечних падавина, које варирају од 24 до 95 mm, разлике у висини падавина у једном месецу у различитим годинама су знатно веће. У пиротској котлини просечна релативна влажност ваздуха је 74,5%. Она је по правилу највећа у јануару 85,9%, а најмања у августу 64,3%. У пиротској котлини преовлађују ветрови северног (107%) и западног (31%), северозападног (58%) квадранта, затим североисточног (36%) и југоисточног (9%). Максимална брзина ветрова је 68 km/h. Планински део ових крајева карактерише се ветровима северног квадранта из правца север, северозапад и североисток. Ветрови нису јаки, јачина им је испод 2 степена бофорове скале.

ХИДРОГРАФСКЕ ВРЕДНОСТИ

У хидролошком погледу пиротски округ је доста разноврстан. Хидрографску мрежу чине река Нишава са својим притокама, неколико извора и јаким крашких врела. Треба споменути и Завојско језеро, као хидрографску вредност са пуно неискоришћеног потенцијала.

Великом густином речне мреже посебно се одликују планински предели због веће количине падавина и нижих температура што значи и мање испаравање. Првенствено се мисли на Стару планину као највећи планински предео овог краја.

Хидрографске туристичке атрактивности свакако представљају значајан потенцијал за развој туризма и дају велики значај овом крају.

Нишава протиче кроз сам град Пирот. То је равничарска река дужине 151km, од чега 27km пролази кроз територију пиротског округа. Настала је од реке Јерме и Гинске. Извире у Бугарској испод врха Ком на Старој планини. Долина Нишаве је композитна, а на територији пиротског округа састоји се од клисуре која повезује Пиротску и Белопаланачку котлину. Део тока Нишаве који пролази кроз Пирот погодан је за развој купалишног туризма, а у великој мери утиче на естетски изглед града.

Нишава дели Пирот на Тијабару на десној обали и Пазар на левој обали. Обе обале богате су великим бројем антропогених туристичких вредности, које на аутентичан начин осликавају некадашњи начин живота.

Пиротски кеј, који је уређен, погодује развоју различитих видова туристичких кретања, спортова и рекреације (трчање, ходање, а направљена је и „теретана на отвореном“). Кеј је богат великом количином зеленила које пружа могућност за излете и купање и риболов.

Поред Нишаве треба споменути реку Јерму, која у свом малом делу пролази кроз овај крај, али оно што је чини посебном и импозантном је кањон реке Јерме, који се свакако треба уврстити у туристичку понуду овог округа.

Река Височица, је планинска река која има велики туристички значај у пиротском округу због своје живописне клисуре. Налази се на 10km од Пирота између села Паклештица и Рсовци. На појединим местима стране клисуре су врло стрме и достижу висину и до неколико стотина метара и у неким деловима је неприступачна. Без обзира на ту чињеницу, својим слаповима, брзацима и чистом водом представља право уживање за љубитеље природе. У оближњим деловима око саме реке постоји неколико локалитета где домицилно становништво Пирота, па и туристи долазе на једнодневне излете и пикнике. Нарочито су посећени током празника у летњим месецима. Такође река је веома богата различитим врстама рибе, па погодује развоју риболова.

Завојско језеро налази се на 17km од Пирота, на средњем току реке Височице. Језеро је вештачко, али због свог настанка многи га сврставају у природно-вештачка језера. Настало је када је услед велике количине падавина, створено клизиште на падинама Старе планине. Велика количина земље преградила је ток реке Височице и створила природну брану високу 50m. С обзиром на то да је постојала опасност да сва насеља низводно буду потопљена, пробијена је природна брана, а након тога направљена вештачка брана. Назив потиче од некадашњег села Завој које је том приликом потопљено. Основна намена језера је покретање генератора хидроелектране. Ипак за многе мештане овог краја језеро има посебно значење и сврставају га у једну од многобројних понуда коју пружа овај крај. Током 2009. године спроведена је акција уклањања бесправно саграђених објеката и дивље постављених кампова, па сада, сви они који желе, могу уживати у чарима језера. Постоје могућности за развој различитих врста туризма које могу допринети побољшању укупног туристичког промета и повећању укупног прихода од туризма југоисточне Србије.

Не треба заобићи ни Крупачко језеро смештено између села Крупац и Великог села. То је једино природно језеро и познато је по посети лабудова у најхладнијим зимским месецима. Лабудови се појављују у најхладнијем добу године зато што Крупачко језеро није залеђено и током најнижих температура, а разлог томе је што на једној од обала језера постоји врло јак термални извор воде. То свакако може

представљати велику туристичку атракцију код туриста који посећују Пирот и околину.

БИОГЕОГРАФСКЕ ВРЕДНОСТИ

У погледу биодиверзитета пиротски округ спада у веома интересанте и богате географске целине. Флора је веома разноврсна. То се огледа кроз велике разлике у надморској висини, рељефу, клими, геолошкој подлози.

Заступљена су три типа вегетације: ливадско-пашњачки, пашњачки и шумски. У ливадско-пашњачкој вегетацији заступљени су: класасте траве, лековито и коровско биље, као и неке реликтне биљке. На Старој планини на локалитету Копрен и месту званом Шошине вуније расте клека, слез, мрзовац, велебиље, линцура, јагорчевина, коприва, одољен, липа, бреза, глог, медвеђе грожђе, кантарион, боквица и друге. Шумски покривач је разноврстан. Издвајају се храстове, четинарске и букове шуме. Шумска вегетација обухвата око 41,5% укупних земљиних повшина.

Захваљујући погодној клими и богатим шумским комплексима налази се богат и разноврстан животињски свет. Заступљене су веверице, зечеви, куне, лисице, вук, дивља свиња, куна, а забележено је и присуство медведа. Од птица заступљене су детлићи, шеви, дивље патке, шумске сове, шљуке, жуње, соко мишар, јастреб, врана, гавран, патуљаста орао. Од ловних резервата познати су „Понишавље“ и „Стара планина“ који обилују разноврсним дивљачима.

АНТРОПОГЕНЕ ТУРИСТИЧКЕ ВРЕДНОСТИ И КУЛТУРНО НАСЛЕЂЕ ПИРОТСКОГ ОКРУГА

Пирот данас представља ризницу антропогених вредности. Први пут се о њему говори у бакарно доба када га насељавају Бубањ-Хум културе (3000-2000. г.п.н.е.). Након тога у бронзано доба насељавају га племенске заједнице, које прерастају у насеобине гвозденог доба Дарданаца и Трачана. Некада се Пирот називао Турес и имао је велики значај захваљујући чувеном војном друму *Via Militaris* (Војни пут). Имао је правац Сингидунум (Београд) – Наисус (Ниш) – Сардака (Софија) – Хадрианополис (Једрене) – Константинополис (Истанбул). Пролазио је јужним ободом Пиротске котлине, а касније је померан ка северу и пролазио је кроз сам Пирот. Дуж таквих путева градиле су се и зграде за преноћиште, одмор и укрепљење путника, као и постаје у којима се вршила замена коња и кола. Све те зграде Римљани су једним именом називали *Mutatio*.

Пиротски округ и читав крај у прошлости прошао је кроз различите периоде од византијске, бугарске, српске па све до турске управе. Под турском управом Пирот је био до 1877. године, а изузетак су 1689./1690. година када су га привремено заузели Аустријанци. Из тог периода остали су бројни споменици, манастири, тврђаве и утврђења која данас представљају велике туристичке атракције.

Својом лепотом посебно се истичу: Момчилов град (Тврђава Кале), Музеј Понишавља (Кућа Малог Ристе) који представља изглед некадашњих Пиротских кућа. У њему се налазе бројни предмети, који су уз помоћ археолошких ископина пронађени и поређани по периодима из којих потичу. Ту се могу наћи предмети из доба: праисторије, античка, средњовековна, и збирка периода под Турцима. Прикључена је и нумизматичка збирка. Поред тога постоји Саборна црква Тиа Бари, Црква рођења Христовог, Манастир Св. Јован Богослав, Манастир Св. Богородице, Грчко војничко гробље палим борцима у Првом светском рату.

Оно по чему је Пиротски крај посебно познат и широм наших граница су пиротски ћилими и грнчарија, као и гастрономски специјалитети (пиротски сир и пеглана кобасица). Све културне вредности могу се сврстати у туристичку понуду пиротског округа и могу привући велики број како домаћих, тако и иностраних туриста.

Пиротски округ познат је и по великом броју манифестација. Посебно треба напоменути манифестације које привлаче велику пажњу домаћих и страних туриста. Неке од најзначајнијих су:

1) Пиротско културно лето – одржава се сваке године од 1. јула до 31. августа. У току трајања манифестације организују се различите приредбе, концерти изложбе, различите врсте радионица, одржавају се представе, промоције и друге активности сличног карактера. Циљ манифестације је да разоноди и забави људе овог краја. Културно-уметнички програм одржава се сваке вечери, а локација је цео град, односно сва места која испуњавају потребне услове. Најзначајнији догађаји у току Пиротског културног лета су „Међународни фолклорни фестивал“, „Мото скуп“, „Освежење фест“. Манифестација је у организацији Града Пирота и они брину да током целог лета буде неких дешавања која ће разонодити мештане, а истовремено пружити прилику туристима да уживају у новим стварима.

2) Међународни фолклорни фестивал – одржава се од 5. до 9. августа. Тих дана у Пироту је све у духу игре. Тада долазе људи из различитих земаља – Аргентина, Сингапур, Кина, Грчка, Украјина, Бугарска, Пољска, Турска, Словенија, Мексико, Португалија, Румунија итд. Фестивал је први пут организован 2005. године и одржава се у оквиру Пиротског културног лета. Циљ је да се окупе ансамбли из различитих земаља где ће свако представити традицију и културу своје земље. Сви учесници носе своје народне ношње. Фестивал је идеалан за упознавање људи различитих националности, култура и традиција. Представља прилику за све оне који су заинтересовани да науче нешто ново о земљама учесницама.

3) Традиционални вашар – одржава се од 30. августа до 1. септембра и представља једну од најстаријих манифестација Пиротског краја. Раније је носио назив „Пиротски панађур“. На овом вашару су се раније продавали пиротски ћилими, а данас се може наћи за свакога по нешто. Два дана пре почетка вашара слави се и слава града – Велика госпоина, 28. августа, у организацији Града Пирота, Црквене општине Пирот и Спортског центра Пирот. Ово је једна од веома значајних манифестација за све

мештане Пирота, као и за туристе који желе да упознају обичаје и етнографске мотиве Пиротског краја.

4) Сајам пеглане кобасице – овај сајам организован је први пут 2011. године и значајан је по посебном укусу кобасице који представља овај крај и ван граница Србије. Сврха догађаја је такмичење у прављењу пеглане кобасице, а притом и промоција производа. Циљ манифестације је да се овај производ коначно заштити, а да се сама манифестација уврсти у регистар сајмова Министарства пољопривреде од националног значаја.

Табела 1: Манифестације у пиротском округу

Датум	Место	Манифестација	Организатор
14-17. март	Пирот	Сајам лова и риболова	Дом културе Пирот
25. јануар до 10. фебруар	Пирот	Божићна школа спортова	Спортски центар Пирот
17. август	Пирот	Рафтинг на Нишави	Спортски центар Пирот
Фебруар – траје 7 дана	Пирот	Сајам књиге и графике	Дом културе Пирот
01. јул до 30. август	Пирот	Пиротско лето	Дом културе Пирот и др.
13. до 17. август	Пирот	Међународни фолклорни фестивал	Дом културе Пирот
28.08 до 01.09	Пирот	Традиционални Пиротски вашар	Град Пирот и др.
28.08.	Пирот – Завојско језеро	Међународно такмичење у риболову	КСР „Бистро” Пирот
Мај – траје 1 дан	Пирот	Сајам сувенира	Туристичка организација Пирот
Април, траје 1 дан	Пирот	Пиротска јагњијада	Град Пирот и ТО Пирот
Септембар - траје 1 дан	Пирот	Риболовачки котлић	ООСР”Пастрмка”Пирот
Октобар – траје 1 дан	Пирот	Пасуљијада	Блинкер физх
Октобар – траје 3 дана	Пирот	Међународни турнир у кошарци	КК Пирот
Септембар – траје 2 дана	Пирот	Сајам пчеларских производа	Удружење пчелара Пирот
14.-16. новембар	Пирот	Сајам робе и услуга	Град Пирот
Јул – траје 1 дан	Пирот – тврђава Кале	Освежење фест	УГ Освежење
01.- 20. јул	село Темска, Пирот	Научно истраживачки камп Стара планина	МЗ Темска и Канцеларија за младе
друга субота у јулу месецу	село Темска, Пирот	Сајам старопланинских јела	МЗ Темска
03. – 10. Август	Пирот, насеље Танаско Рајић	Турнир у малом фудбалу	Град Пирот

Поред амбијенталних туристичких вредности на простору Пирота доминирају и пејзажне туристичке вредности које спадају у природне туристичке вредности. У пиротском округу доминирају планински пејзажи који су смештени у старим планинским сеоским насељима, где доминирају куће старог времена Пирота које потичу из друге половине 20. века, поред њих могу се видети брвнаре са талпарамима и дашчарама. Ова сликовита планинска села и кућице пиротског округа представљају праве пејзажне туристичке вредности, погодне за развој сеоског туризма за организацију излета и обилазака занимљивих сеоских насеља.

МАТЕРИЈАЛНА БАЗА ТУРИЗМА ПИРОТА

Материјална база развоја туризма најбоље може показати туристичку развијеност неког простора. Материјална база представља најзначајнији сегмент планирања у туризму, па јој се посвећује посебна пажња. Најзначајнији аспекти у оквиру изучавања материјалне базе туризма представљени су смештајним и угоститељским капацитетима, а ту су још и други елементи попут саобраћајне инфраструктуре, трговинске мреже, комуналне инфраструктуре и унутрашњи саобраћај.

Смештајно-угоститељски објекти пиротског округа су разноврсни. Смештајне капацитете можемо да поделимо на основне и комплементарне капацитете. У основне спадају хотели и мотели, одмаралишта, планинарски домови, туристичка апартманска насеља, преноћишта, гарни хотели, док у категорију комплементарних капацитета убрајамо објекте за смештај и храну који се налазе у домаћој радиности. Смештајни објекти Пирота представљени су табеларно.

Табела 2: Смештајни објекти у Пироту (општи и комплементарни)

Назив	Врста	Број лежајева	Категорија (*)
<i>Стара</i>	Хотел	43	3*
<i>Врело</i>	Одмаралиште	33	Тренутно није у функцији
<i>Камп куће</i>	Одмаралишта	20	3*
<i>Врело</i>	Конаци	15	
<i>Син-Ком</i>	Гарни хотел	52	
<i>Гали</i>	Хотел	60	2*
<i>Дијана-кат</i>	Хотел	35	2*
<i>Тиха ноћ</i>	Преноћиште	24	
<i>Ана Луке</i>	Хотел	116	4*
<i>Нишавска долина</i>	Етно комплекс	35	
<i>Газела</i>	Пансион	16	4*
<i>Алма</i>	Гарни хотел	46	2*
<i>Кристал лајт</i>	Хотел	42	3*

Дојкинци	Рекреативни спортски центар	54	
----------	-----------------------------	----	--

У категорији комплементарних капацитета налазе се приватне сеоске куће углавном у подножју планинских венаца. Сеоска насеља са афирмисаним смештајним капацитетима су: Брлог (4 лежаја), Дојкинци (17), део око Завојског језера (14), Јеловица (4), Рсовци (21), Славина (12), Војнеговац (10), Градашница (8), Темска (4), Паклештица (4), Гостуша (24), Височка Ржана (4), Топли До (4 лежаја).

Поред смештајних капацитета, сам град Пирот и остала сеоска насеља у саставу истоименог округа имају велики број угоститељских објеката попут ресторана, кафана, *посластичара, ноћних клубова, па се слободно може рећи да Пирот има богат и веома занимљив угоститељски садржај погодан за туристе свих платежних моћи.*

Поред скромне смештајне понуде треба напоменути да у погледу саобраћајне инфраструктуре Пирот спада у групу добро опремљених, и као град који се налази на транзитном путу Ниш-Софија-Истанбул има велики потенцијал да развија транзитна кретања и тиме повећа број страних и домаћих туриста.

Поред саобраћајница, неопходно је да се изграде нови електроенергетски капацитети, посебно у најугроженијим крајевима како би туризам могао да се развија. Како би се унапредио ПТТ саобраћај, планирана је изградња примарне и секундарне мреже, и како би се проширили капацитети у најугроженијим сеоским насељима овог региона. Поште постоје у Пироту и у околним већим селима (Дојкинци, Височка Ржани, Великој Лукањи, Темској)

Према информацијама добијеним од Туристичке организације Пирот водопривредна инфраструктура најзначајније радове везује за заштиту пољопривредних газдинстава од бујичног карактера водотокова.

ДЕМОГРАФСКА ОБЕЛЕЖЈА ПИРОТА

Демографске промене у Србији током 20. и почетком 21. века довеле су до негативних трендова у развоју који је захватио и Пирот. Од осамдесетих година прошлог века број становника Пирота се непрекидно смањује што је последица више чинилаца, од којих су најзначајнији:

- ниска стопа наталитета у дугом периоду;
- вишегодишња стагнација привреде и пад дохотка укупно,
- економска емиграција.

Током периода владавине Турака, почетком 16. века у Пироту су живеле 23 породице хришћанске вероисповести и 142 породице муслиманске. Број хришћанских породица до средине 16. века није се знатно променио, док је број муслиманских породица порастао. Број хришћанских породица повећао се за свега 3, а број муслиманских за 22. Пирот је тада имао око 3.000 становника: поред хришћана и муслима било је неколико породица ромске националности.

Године 1900., крајем 19. и почетком 20. века, број становника у Пироту је премашао 10.000, што је било први пут у његовој вишевековној историји. Тачан број становника био је 10.395. Интересантно је да је током наредних година дошло до извесног смањена броја становника. По попису обављеном 1910. године у граду је било

215 становника мање него 1900. Попис који је извршен 1921. године показује да је Пирот имао 10.462 становника. Ово повећање у односу на претходни попис је занемарљиво и може се објаснити страдањима у Балканским ратовима и Првом светском рату. Број становника од 11.000 Пирот је достигао тридесетих година, када је по попису из 1931. године регистровано 11.215 становника.

Од тада Пирот бележи константан пораст у броју становника, али оно што се посебно истиче је однос сеоског и градског становништва. Све су чешће миграције људи из сеоских насеља који гравитирају према градском језгру Пирот. У граду има више мушког него женског становништва, док у сеоским насељима остају само старији од 50 година па навише. То нам показује да се сеоска насеља у околини Пирота полако гасе. Да би се очувала аутентичност сеоских насеља, да би почео да се развија туризам и да би се обучили кадрови за рад у њему неопходна су материјална средства.

Табела 3: Упоредни преглед броја становника 1948., 1953., 1961., 1971., 1981., 1991., 2002. и 2011. године

БРОЈ СТАНОВНИКА								
	1948	1953	1961	1971	1981	1991	2002	2011
Пирот	70.049	69.210	68.073	69.285	69.653	67.658	63.791	57.928
Градска	11.868	13.175	18.415	29.298	36.293	40.267	40.678	38.785
Остала	58.181	56.035	49.658	39.987	33.360	27.391	23.113	19.143

Полна структура становништва у Пироту - 49,75% жена и 50,25% мушкараца, што је структура која је приближна просеку у Србији.

Старосна структура становника Пирота је претрпела значајне промене, нарочито у последњој деценији и то у прилог пораста особа старијих од 60 година, који чине 28% укупног становништва. На нивоу Србије проценат становништва старијег од 60 година је 22,5% па се може рећи да Пирот прелази републички просек и има веома неповољну старосну структуру. Просечна старост становништва износи 44.2 године (43.4 код мушкараца и 45 код жена)

Табела 4: Полна и старосна структура становништва Пирота

Насеља	Укупно	Пол	0-4	5-14	15-24	25-59	59 и више	Просечна	старост
Пирот	29.108	М	1119	2626	3395	14263	7705	43.4	44.2
	28.820	Ж	1.072	2450	3183	13548	8567	45	
Градска	19.262	М	808	1888	2434	9825	4307	41.3	42.0
	19.523	Ж	785	1823	2307	9717	4891	42.6	
Остала	9.846	М	311	738	961	4438	3398	47.7	48.8
	9.297	Ж	287	627	876	3831	3676	50	

Етничку структуру становништва Пирот чини 91,89% Срба, 4,47% Рома, 0,95% Бугара, док су остале етничке групе заступљене у далеко мањем проценту.

У образовној структури становништва Пирота, старог 15 и више година, према попису из 2002. године, доминира становништво са завршеном средњом школом са 33,5%, затим становништво са основном образовањем 25,9, док становништво са вишом и високом стручном спремом чини 9,1% становништва.

ПОСТОЈЕЋЕ И МОГУЋЕ ВРСТЕ ТУРИЗМА

Пирот располаже великим бројем атрактивних атрибута, које погодују развоју туризма. Треба радити на њиховом искоришћавању и презентовању како би туризам овог подручја могао да се валоризује и развија на адекватан начин. Бисере овог краја чине Стара планина и Завојско језеро, који се могу јавити и као самостални ресурси на туристичком тржишту. Поред природних, као додатни ресурси овог краја могу се јавити антропогени који су бројни, али се не могу самостално појавити на туристичком тржишту.

Врсте туризма које погодују развоју Пирота су на првом месту спортско-рекреативни, купалишни, излетнички, манифестациони, планински, сеоски, транзитни и други видови кретања.

Спортско-рекреативни и купалишни туризам могућ је у самом градском језгру Пирота. На реци Нишави где се налази направљен кеј за шетњу и купање, поред тога у самом граду се налази базен у оквиру Спортског центра Пирот који је могуће користити и у летњим и у зимским месецима, затим спа центар, теретана, стадион и други терени погодни за развој спортско-рекреативног туризма.

Такође пружа се могућност сеоског туризма, као и излети на оближњим, опремљеним локалитетима Пирота (Планинарски дом, Врело, Темац, Суковски манастир, Поганово и Завојско језеро). Туризам на селу постаје све занимљивија појава кретања, уз чињеницу да је ова врста туризма у подножју Старе планине тек у повоју. У саставу Града Пирота налазе се сеоска домаћинства која су категоризована у туризму 2008. године. До данас је на територији Пирота категоризовано 29 сеоских домаћинстава у 17 сеоских насеља, са 138 лежајева. У оквиру материјалне базе дати су подаци сеоских насеља са категоризацијом лежаја.

Планински туризам треба развијати због близине Старе планине, која је као туристички центар још увек у фази развоја. Ради се на изградњи смештајних капацитета који, осим саобраћајне инфраструктуре, представљају основу за почетак развоја туризма на неком подручју.

Стара планина је идеална за посете у зимском периоду. Под снегом је готово 5 месеци годишње и представља прави рај за љубитеље скијања.

На само петнаестак минута вожње, или 12 km од Пирота налази се скијашка стаза која је недавно постављена. Смештена је на врху Басарски камен 1376 m на планинском венцу Старе планине Видличу, који се од главног венца одваја код врха Ком 2016 m. На том месту извиру Нишава и Височица, али са различитих страна Видлича пре него што се споје. Ски стаза се налази на неких 1.000 m надморске висине, на северним падинама Видлича. Дуга је 400 m. Стаза је добро заклоњена од сунца, а нагиб терена је 15%. Преко пута стазе налази се хотел „Стара“ који је у власништву „Тигра“ на 1.070 m надморске висине. Друмским саобраћајем повезана је са градом Пиротом и до ње се лако долази. Из тог разлога погодна је за развој планинско-рекреативног и спортског туризма. Посебно је погодна за скијаше почетнике и рекреативце.

Ловни и риболовни туризам је такође могуће развијати на овим подручјима.

У југоисточном делу Старе планине налази се ловиште „Стара планина П“. Обухвата површину од 40.408 ha, а ловиште је врло богато животињама. Могу се наћи јелен, срна, дивља свиња, медвед, вук, јаребица итд.

Риболовни туризам могућ је на Нишави, Завојском језеру, Височици и Топлодолској реци. Височица и Топлодолска река богате су поточном пастрмком.

Манифестациони туризам карактеристичан је за летње месеце. У том периоду организују се различити сајмови, такмичења, фестивали и сл. Познате манифестације су „Сајам пиротске пеглане кобасице“, „Пиротски вашар“, „Међународни фолклорни фестивал“, „Освежење фест“, „Божићна школа спортова“, „Сајам књига“. У току лета се организују и бројни концерти познатих извођача што додатно привлачи туристе.

Већ је поменуто да је саобраћајно-географски положај Пирота врло повољан и то му даје могућност развоја *транзитног туризма*. Пирот се налази на ауто-путу Е-80 који представља део коридора 10 односно његов крак Ц. Близина границе са Бугарском је најзначајнија повољност за развој транзитног туризма. Велики број путника из Бугарске и Турске сваког дана пролази кроз Пирот, где се углавном прави пауза од дуге вожње, па касније настављају путовање до свог циља. То се може искористити на начин који ће довести до развоја туризма, изградње нових и уређења постојећих туристичких капацитета, што ће утицати на целокупно становништво Пирота и на повећање броја радних места и прихода од туризма.

SWOT АНАЛИЗА (ПИРОТ)

Ову врсту анализе користимо као показатељ у туристичкој дестинацији, како би се упознали са њеним слабостима и јаким тачкама. **SWOT** анализа представља предуслов за сам процес стратешког планирања. Стратегијом развоја спорта и туризма Пирота треба дати јасну оцену, о могућностима укључивања ове територије на домаће и инострано тржиште.

SWOT анализа даје важна средства за идентификацију и систематизацију могућег избора кључних стратегија и политика, са наменом да се постављени циљеви и остваре. Анализа територије Града Пирота урађена је на основу спољних прилика и претњи и изведена је на основу анализе тржишта и конкурената у окружењу.

Табела 5: Снаге, слабости, могућности и опасности развоја спортског туризма Града Пирота

СНАГЕ - ПРЕДНОСТИ	СЛАБОСТИ - НЕДОСТАЦИ
<ul style="list-style-type: none"> • Повољан Туристичко-географски положај; • Повољан саобраћајни положај на ауто-путу Ниш-Софија; • Богатство и разноврсност природних и антропогених вредности; • Значај културних манифестација; • Етнографско наслеђе; • Традиционалне делатности и занат; • Богат спортски садржај и опремљеност у погледу инфраструктуре; • Разноврсне групе потрошача; 	<ul style="list-style-type: none"> • Недовољна искоришћеност туристичких ресурса; • Неадекватна инфраструктурна опремљеност; • Одсутност промоције туристичких атрактивности; • Недовољан пласман града Пирота на туристичком тржишту; • Недостатак локалних водичких служби и информативних пунктова; • Недовољно едуковани кадар у туризму; • Слаба опремљеност смештајним

<ul style="list-style-type: none"> • Близина планинског центра - Стара планина • Добра опремљеност локалитета у подножју планинских венаца; • Очувана животна средина • Висок ниво стручности кадрова у спорту и рекреацији. 	<p>капацитетима;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Недовољна едукација становништва о феномену туризма.
МОГУЋНОСТИ - ШАНСЕ	ОПАСНОСТИ - ПРЕТЊЕ
<p>Регионална и међународна сарадња</p> <ul style="list-style-type: none"> • Развој стаза за екстремне спортове и програми за спортске припреме; • Побољшање скијалишта на падинама Видлич (продужавање стазе); • Развој тематско-едукативних стаза и бизнис програма (конгреси, семинари); • побољшање смештајних капацитета; • Развој туристичког производа кроз различите облике туризма (спортски, рекреативни, планински, сеоски) • Могућност развоја екотуризма с обзиром на повећану свест туриста о заштити животне средине • Сарадња са околним и другим општинама; • Регионална и међународна сарадња. 	<ul style="list-style-type: none"> • Могућа нестабилна политичка и економска ситуација; • Централизација Србије и одлив младог становништва у престоницу Србије, као и у иностранство; • јачање конкурентских дестинација; • Недовољан ниво свести о важности туризма, који доприноси укупном развоју Града Пирота; • Неадекватна обученост радника у туризму; • Развој туристичке понуде и стварање позитивне слике код туриста није једноставан и јефтин процес; • Нижи животни стандард становништва.

На основу изведене анализе у табели број 5, можемо да закључимо да Пирот има низ погодности и привлачности, као и недостатака. Предности и недостаци које смо извели кроз ову анализу, треба да до краја сензибилизују интересе свих интересних субјеката и да остваре договор о визији спорта и туризма на нивоу региона, како би се олакшао пут управљања спортским туризмом у овом граду.

Полазећи од стратешки идентификованих предности и недостатака на територији Града Пирота, сматрамо да у својој туристичкој понуди морају нудити већи број различитих производа. Они без сумње проистичу из његових стратешки дугорочних потенцијала - да долазак и боравак у њој буде прави избор како за домаће, тако и за стране туристе.

ОПШТА ПРОЦЕНА СТАЊА ДОСАДАШЊЕГ РАЗВОЈА ТУРИЗМА ОПШТИНЕ ВРШЕЦ

ТУРИСТИЧКО ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ

Општина Вршец се наоѓа на $43^{\circ}10'59''$ северне географске ширине и $23^{\circ}16'59''$ источне географске дужине. Територија општине Вршец се наоѓа у северозападном делу Бугарске и припада области Монтана. На истоку се општина граничи са општинама Вратса и Криводол, на северозападу - са општином Берковица, на југу - са општином Своге (округа Софија). Територију општине прелази ток реке Ботуније и њених притока. Јужна граница општине пролази дуж високих гребена планине Козница са највишим врхом Тодорини Кукли. Део Парк природе Враца Балкан спада у границе општине.

Општина Вршец се простире на 24.011ha. Од главног града Бугарске, Софије, удаљена је 90km, а од општине Монтана 30km. Општина Вршец има 9 насељених места у састав којих улази и њен главни административни центар град Вршец и осам сеоских насеља (Спанчевци, Доња Бела Речка, Горња Бела Речка, Стојаново, Доње Озирово, Горње Озирово, Черкаски и Драганица).

Туристичко-географски положај општине Вршец огледа се у њеном повољном просторном односу према већим градским центрима и насељима, али и према важним

туристичким правцима и конкурентском туристичком простору. Без обзира на овакав туристичко-географски положај ова општина је у недовољној мери валоризована и искоришћена у туристичке сврхе.

Положај општине према важним туристичким правцима, пружа могућности за долазак домаћих и иностраних туриста и на недвосмислен начин утиче на што адекватнију валоризацију овог простора и повећање промета туриста, а самим тим и постизање економских и друштвених ефеката туризма.

Разматрањем контактне позиције општине Вршец у односу на веће урбано-индустријске центре у Бугарској, закључујемо да је туристичко-географски положај релативно повољан.

Саобраћајно-географски положај Општине Вршец представља битну компоненту њеног туристичког развоја. Анализа саобраћајног положаја мора се посматрати у смислу њене повезаности са ближим и даљим окружењем, као и кроз степен изграђености локалне саобраћајне мреже.

За транзитна кретања један од битнијих путних праваца представља трећекласни пут Вршец-Берковица-Монтана-Враца (пут III – 162, – 812). Значајност овог пута осигурава везу градова ка регионалном центру Монтана и међународном путном правцу E79 (Општи Европски Транспортни коридор који води до Дрездена – Немачке) Нинберг – Праг – Беч (Братислава – Гиор – Будимпешта – Арад – Констанца), Крајова – Софија – Солун, посредством којих се реализују саобраћајни токови са Румунијом, Србијом, Македонијом и Грчком и пут „друге класе“ II – 81 Лом – Монтана – Берковица – Софија – директна веза између Северне Бугарске и престонице, кроз пролаз „Петрохан“ и веза са Ломским пристаништем. Кроз територију општине Годеч пролази пут бр. 281 Кулата – Софија. Гинци – Петрохан – Берковица – Монтана – Лом (Видин) – део европског путног коридора бр. 4.

Са Србијом је повезан преко коридора 10, односно његовим краком од Ниша, преко Пирота и Димитровграда до Бугарске границе Калотина која се налази на само 25km од Годеча (пут број 281). Природним коридором, који је раније био познат као Римски пут под називом „Via Militaris“, затим средњовековни пут свиле и турски Цариградски пут, данас су искоришћени као магистрални и међународни путеви.

ПРИРОДНЕ ТУРИСТИЧКЕ ВРЕДНОСТИ

У склопу процеса природног мотивског потенцијала за туристички развој територије општине Вршец разматрали смо општу поделу природних туристичких вредности, на основу генезе, особености и врста туризма које су основне природне туристичке вредности и оне територију општине Вршец деле на: геоморфолошке, климатске, хидрографске и биогеографске.

ГЕОМОРФОЛОШКЕ ТУРИСТИЧКЕ ВРЕДНОСТИ

Општина Вршец се налази на северним падинама западне стране Старе планине. Представља део Врачанских планина са израженим крашким рељефом и планином Козница. У морфолошком погледу територија Вршеца представља полупланинску област. Њени поједини делови су равничарски па прелазе у високогорске и планинске делове. Средњи нагиб терена износи 9,6%, док је надморска висина у насељеним деловима општине од 350 до 500m, а у планинским деловима достиже висину и од 1.785m, па пружа могућности за развој спортско-рекреативног и планинског туризма у својим вишим деловима.

Са јужне стране Вршечка котлина је омеђена гребеном Козница (под тим именом познат је главни старопланински гребен који је смештен између прохода Петрохан и Дружевска седла). Виши делови општине прошли су кроз процес денудације која је разарањем однела кречњаке карактеристичне за ово подручје, па се на северном гребену налазе гранитно језгро и црвени мезозоицки пешчари и конгломерати. Од запада према истоку ређају се планински врхови: Мала Козница, Козница, Червени камик, Тодорине лутке, Мали и стари Лом, Калугерска кукла, Мала кукла, Велики и мали Штавељак.

На истоку Вршечка котлина је оивичена Страшчевим делом планине Враце, која се у облику троугла уздиже између река Лева, Черна и Ботуња. Од Вршеца његов изглед одређују стене Котла и Страшери (1.215m). Ово је типична крашка област, тј. брдовита висораван са просечном надморском висином од 1.000m, и стрмим падинама, долинских река. У Страсеровом делу се налази 79 пећина и клисура, од којих су неке дубоко усечене и представљају најлепше природне пејзаже у Бугарској, па могу развијати излетнички вид туристичких кретања. Од познатијих треба набројати Соколска пештера, Пештера Крста, Местност Барките, Пештерен комплекс Кална Мтница, Палеонтолошкото находиште и локалитет Испијски кладенац.

Из свега до сада реченог можемо да закључимо да територија општине Вршец захваљујући својој геолошкој грађи, тектоници и разним процесима кроз које је прошла, пружа могућности разгледања различитих облика рељефа. Туристи се на овој територији могу срести са великим бројем појава и феномена.

КЛИМАТСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ

Клима на територији општине Вршец је умерено-континентална под утицајем западних и северо-западних ветрова, са карактеристичним цртама умерено континенталне климатске области. Комбинација брда и долина река са додатком посебних физичко-географски облика, карактеришу Севернобугарску подобласт као умерено континенталну климатску област, са карактеристиком хладне зиме, топло лето, и умерено пролеће и јесен.

Одликује га хладна зима, вруће лето, хладно пролеће и јесен. Просечна месечна јануарска температура износи 2,1°C, средња јулска температура је 22°C, а просечна годишња температура достиже 11°C, уз високе температурне амплитуде.

Падавине се јављају у облику кише и снега, са годишњом количином од 953mm/m² са максимумом у мају и јуну, а минимумом у јануару и фебруару. Сезонска расподела падавина је неуједначена, са највећим падавинама током лета. Просечан број дана без падавина је мали, што се у климатским условима сматра средње сувим подручјем. Покривеност снегом је у просеку 60 дана током године.

Са порастом надморске висине на падинама Кознице температура се смањује, а количина падавина се повећава (на Тодориним луткама Бг - 5 степени, просечна количина падавина годишње достиже 1.100mm). На гребену Кознице од врха Калугерова капка до врха Тодориних лутки снежни покривач се може одржати до 6 месеци. Ваздух је умерен, влажан и чист од хемијских агенаса.

Сви ови климатски фактори одређују главну карактеристику општине, а то су: изузетно чисто окружење, кристално чист ваздух и еколошки чисте реке.

ХИДРОГРАФСКЕ ТУРИСТИЧКЕ ВРЕДНОСТИ

Територија општине Вршец има значајне хидрографске вредности и своју туристичку понуду може допунити некима од њих. Посебно се истиче богатством минералних извора и пружа могућност бањско-лечилишног туризма. Минерални извори у овом крају су бројни и користе се више од 2000 година. Некада је ова територија била позната по бањском туризму, али данас због неадекватне инфраструктуре и супраструктуре број туристичких кретања је опао. Ова локација је била нарочито значајна у доба Римљана. Њени минерални извори извиру из пукотина гранитно-диоридних стена у низу и то у самом градском језгру Вршец и селу Спанчевци. Део минералних вода из њених извора се флашира и продаје на тржишту, а други део је значајан због својих лековитих својстава који овој територији пружају могућност развоја лечилишног туризма током целе године.

Треба споменути да кроз њену територију протиче Стара река, данас позната као Ботунија, чије су десне притоке посебно значајне. Одводни модул креће се од 10l у секунди по km² на северу, до 30l у секунди по km² на југу, који има доминантно подземно храњење. Кишница чини око 35%, а снежница из Кознице такође има велики значај.

Реке које сакупљају воду из виших делова ове општине углавном су у облику снежних падавина и њих карактеришу два максимума са високим водостајем у пролећном периоду (април и мај) и два минимума у зимском и летњем периоду. Воде реке Ботуније и њених притока користе се за задовољење различитих потреба. Користе се у домаћинске сврхе, индустрији, пољопривреди за наводњавање. У долини Ботуније изграђен је низ хидро-техничких објеката.

Поред ове реке, на територији општине Вршец налази се велики број река са квалитетном водом првог и другог степена. Преовладавају планинске реке, па се слободно може рећи да хидрографске природне вредности овог краја пружају могућност развоја комплементарних туристичких вредности.

БИОГЕОГРАФСKE ТУРИСТИЧКЕ ВРЕДНОСТИ

Општина Вршец је богата флором и фауном. То проистиче из чињенице да 40% њене територије потпада под листопадне и четинарске заједнице и да једним својим делом улази у парк природе Враце. У овом парку се налази највећи број ретких биљака, које су стављене под заштиту природе. Из планинског дела територије општина се вертикално спушта у равничарско-брдски појас где преовладавају храстове шуме на надморској висини од 500 до 550m. Шумску вегетацију у овим деловима представљају трешња, храст, габар, бела акација, обичан глог, шипак. На влажним местима дуж речних долина постоје врсте које воле влагу - врба, топола, брест, јелена.

У граду Вршецу налази се градски парк, стваран годинама. Он је један од највећих богатстава овог краја. Парк је стваран у периоду од 1911. до 1912. године, добровољним радом грађана под руководством првог бањског лекара др Дамјана Иванова. Засађен је претежно четинарским дрвећем, а највреднији су засади секвоје, лировог дрвета, јеле, смрече, сребрне јеле, јасена, рајске јабуке, магнолије и др. Смештен је на површини од 80ha и представља други по површини вештачки парк у Бугарској, после Централног у Софији. Булевар четинара је пешачка зона у Вршецу, дуга око 2km. Дрвеће је старије од 100 година и оно својим великим крошњама формира зелени тунел.

- У центру Вршеца се налази Секвоја Гигантеја. Дрво је високо 23m а обим стабла му је 3m. Проглашено је за природну знаменитост 1971. године.

На територији општине Вршец откривено је палеонтолошко поље и касно плиоцентска флора и фауна. Досадашња истраживања палеобиолога доказују постојање 5 видова фосилних биљака, две врсте сувоземних пужева и више од 120 врста кичмењака. Током 1997. године дат је предлог министарству (МОСВ) да се подручје прогласи заштићеном природном зоном.

Табела 6. Заштићене зоне на територији општине Вршец

Заштићене зоне - 4 бр.		КОД
33 – за птице -2 бр. објављен Одлуком МОСВ		
1.	33 „Западни Балкан”, на територијама области Монтана, области Видин и области Софија	BG 0002002
2.	33 „Врачански Балкан”, област Монтана, област Враца и област Софија	BG 0002053

33 - за станицита - 2 бр. у процесу објаве		
1.	33 „Западна Стара планина и Предбалкан“, област Монтана, област Видин и област Софија	BG 0001040
2.	33 „Врачански Балкан“, област Монтана, област Враца и област Софија	BG 0000166

АНТРОПОГЕНЕ ТУРИСТИЧКЕ ВРЕДНОСТИ

О територији Вршеца причало се још у доба Римљана, када је ово место представљало седиште богаташа који су одседали у Вршецу ради лечења, о чему говоре бројни предмети пронађени из периода I и III века. Приликом градње минералних извора пронађени су остаци: римских терми, цеви, поплочан базен и табла са натписом „Imperator Cesar Nerva Trajan Avgust“. Поред тога пронађени су зидови и нагореле греде које датирају из Римског периода. Новац бацан за здравље у античкој фонтани се среће само у Асклепиону (Слика змије и храма), такође, показује да је ту било лечилиште поред храма на Асклепији (Бог здравља и лечења, симбол који даје животну снагу). Чак шта више ту је пронађена скулптура божанства – дечак Бог, симбол Вршеца – града здравља.

Ипак најстарији, познати, писани документи о општини Вршец и њеном постојању датирају из VI века. Први списи везани су за тврђаву Медека (што значи лечење) у византијским хроникама на месту познатом под називом „Калета“. На овом месту, где се могу посетити остаци тврђаве пронађени су фармацеутски и медицински инструменти, као и плоча за прављење лекова.

Од најзанимљивијих споменика културе у општини Вршец који се могу укључити у њену туристичку понуду, а који до данас нису довољно валоризовани су: седам хришћанских храмова и два манастира, као и културно историјски објекти – четири римске тврђаве и Архитектонски оркестар „Баните“. У бањске споменике културе спадају: архитектонски споменик „Бануте-Сунчано двориште“, Стара минерална бања, Нова минерална бања, Бањски казино, Храм Св. Ђорђе – Вршец, Храм Св. Вазнесење – Заножено, Вршец, Храм Св. Димитар – Доња Бела Речка, Клисурски манастир Св. Ђирило и Методије, Општински музеј Вршец.

Са овако богатом историјом и постојањем културно-историјских споменика Вршец може дати адекватну туристичку понуду, али недостатак обучених кадрова у туризму, као и недовољна валоризација објеката нам говоре да туризам до данас није заживео на овом простору. Из тог разлога држава, као и општинска влада морају уложити адекватна средства, како би се у будућности ова општина могла наћи на туристичком тржишту Бугарске.

МАТЕРИЈАЛНА БАЗА ТУРИЗМА ВРШЕЦА

Општина Вршец је богата инфраструктурним и супраструктурним капацитетима. Ипак без обзира на добро специјализовану туристичку инфраструктуру, коришћење смештајних капацитета, који су једни од најзначајнијих објеката за развој туристичких кретања је веома ниско, око 16,1%. Као последица тога јавља се недовољна истакнутост ове општине на туристичком тржишту, као и лош маркетинг. У летњим месецима посећеност је знатно већа него у осталим деловима године, што говори о сезонском кретању туриста.

На територији општине налази се 47 објеката, 850 лежајева, 50000 ноћења; 310-250 кревета годишње; Заузетост смештајних капацитета 16,1%. У наредној табели приказани су основни и комплексни смештајни капацитети, који се налазе у општини Вршец.

Табела 7: Смештајни капацитети у општини Вршец

Општина	Категоризовани објекти	1 *	2 **	3 ***	4 ****
Вршец	Хотели	-	2-152 кревета	3-137 кревета	2-146 кревета
	Виле	-	-	-	1-36 кревета
	Викендице	-	1-76 кревета	-	-
	Бунгалови	-	2-92 кревета	-	-
	Куће за госте	-	-	-	-
	Самосталне собе за госте	24-142 кревета	10-47 кревета	-	-

Поред смештајних капацитета, треба напоменути да се у општини Вршец налази низ угоститељских објеката, којих је из године у годину све више. Богат ноћни садржај који пружа ова општина састоји се у великом броју ресторана, кафића, барова, клубова, посластичара и других угоститељских објеката. Ипак треба напоменути да су угоститељски објекти углавном лоцирани у самим хотелима и надамак категоризованих вила.

На територији општине Вршец постоји развијена телекомуникациона инфраструктура доступна до сваког села и аутоматска телефонска мрежа. На територији читаве општине је током целог дана у употреби телефонски број за хитне случајеве 112, који је бесплатан. Сва насељена места су покривена мрежом три мобилна оператера: М-тел, Глобул и Виваком. Стање комуникација у туристичким објектима је квалитетно и добро. Сви објекти су обезбеђени телефонским прикључцима, интернетом и кабловском телевизијом.

ДЕМОГРАФСКА ОБЕЛЕЖЈА ВРШЕЦА

Демографска ситуација у општини Вршец није на завидном нивоу. Она је условљена низом фактора и специфичних утицаја утврђених њеним историјским,

социо-културним, економским и демографским развојем. Према последњем попису из 2012. године у општини Вршец живело је 7.810 становника, што чини 5,5% регије Монтана. У окружењу Вршеца јављају се општине са знатно већим бројем становника. То су: Монтана, Лом, Берковица и Бојчиновци.

Табела 8: Број становника по општинама у области Монтана (31.12.2013.)

Област-Општина	Укупно			Градска насеља	Сеоска насеља
	Укупно	Мушки	Женски	Укупно	Укупно
Монтана	141 596	69 462	72 134	91 026	50 570
Берковица	17 912	8 718	9 194	12 990	4 922
Бојчиновци	8 799	4 373	4 426	1 446	7 353
Брусарци	4 795	2 401	2 394	1 091	3 704
Вулчедрум	9 382	4 584	4 798	3 439	5 943
Вршец	7 810	3 802	4 008	6 071	1 739
Георги Дамново	2 560	1 296	1 264	-	2 560
Лом	27 140	13 159	13 981	21 787	5 353
Медковец	3 742	1 833	1 909	-	3 742
Монтана	51 774	25 520	26 254	42 426	9 348
Чипровци	3 462	1 704	1 758	1 776	1 686
Лакимово	4 220	2 072	2 148	-	4 220

На основу табеле можемо да закључимо да већи број становништва живи у градским насељима, чак 77,7%, док 22,3% становништва живи у сеоским насељима. Тенденција опадања броја становника у целој области Монтана и општини Вршец смањује се из године у годину и све је већи одлив становништва из сеоских у градска насеља. У погледу старосне структуре, слична је ситуација као и у Србији. У наредној табели може се видети старосна структура становништва општине Вршец.

Табела 9: Старосна структура становништва у општини Вршец према последњем попису

Насељена места	Број становника	Старосне групе		
		0-14	15-49	50+
Општина Вршец	8 203	1 249	3 242	3 712

Град Вршец	6 270	1 128	2782	2360
ман. Клисурски манастир	16	1	11	4
с. Горња Бела Река	69	2	8	59
с. Горње Озирово	314	20	67	227
с. Доња Бела Река	102	9	25	68
с. Доње Озирово	417	48	121	248
с. Драганица	273	11	57	205
с. Спанчевци	365	25	121	219
с. Стојаново	84	1	8	75
с. Черкаска	293	4	42	247

Старосна структура становништва општине Вршец је однос између различитих старосних група становништва. Старосна структура је одлучујућа и за количину и квалитет људских ресурса у општини, као и за њен демографски потенцијал и последње, али не мање важно, за оптерећење друштвеног система општине. То је такође кључно за природну репродукцију становништва. Утицај на старосну структуру становништва општине остварују промене у стопи наталитета и морталитета, животног века и животног стандарда становништва. У погледу етничке структуре становништва више од 50% чине Бугари, затим око 22% Турци и остатак становништво ромске популације.

Што се тиче образовне структуре становништва, приметно је да је учешће људи са високим образовањем у општини испод просечних показатеља за земљу и регион Монтане. Релативно учешће људи са средњим образовањем је такође ниже од показатеља земље и окружења. Удео људи са основним или непотпуним образовањем је већи (49% становништва општине Вршец). Удео лица која никада нису похађали школу износи 8,3%.

ПОСТОЈЕЋЕ И МОГУЋЕ ВРСТЕ ТУРИЗМА У ОПШТИНИ ВРШЕЦ

Општина Вршец на основу својих природних и антропогених туристичких вредности, отвара могућност за развој више различитих туристичких кретања. Ову чињеницу поткрепљује добра позиција, богатство минералних вода, богатство културно-историјских знаменитости, богатство речних токова, погодна клима, шумска оаза у самом граду богата флористичким садржајима са изузетним естетским вредностима. Без обзира на све наведено искоришћеност територије општине Вршец до сада је веома скромна. Због тога о њој можемо говорити као о општини са потенцијалним могућностима за активирање различитих видова туристичког кретања.

Врсте туризма са краћим задржавањем су идеалне за овај простор у виду излета, екскурзија, манифестација, ловног туризма. За врсте туризма које погодују дужем задржавању и развоју стационираног туристичког кретања су на првом месту бањски туризам, здравствено-лечилишни, сеоски и научно-истраживачки. Посебно

30

висок потенцијал општина Вршец поседује у области спортско-рекреативног туризма. Са изградњом модерних спортско-рекреативних објеката општина Вршец може постати препознатљив спортско-рекреативни центар који би привукао спортисте различитих категорија, ученике, особе средње старосне доби заинтересоване за укључивање у спортско-рекреативне активности, старије особе које би физичком активношћу могле да сачувају и унапреде свој здравствени статус.

SWOT АНАЛИЗА (ВРШЕЦ)

Табела 10: Снаге, слабости, могућности и опасности развоја спортског туризма општине Вршец

СНАГЕ - ПРЕДНОСТИ	СЛАБОСТИ - НЕДОСТАЦИ
<ul style="list-style-type: none"> • Богатство природним и антропогеним вредностима • Богатство флористичким заједницама • Богата историја и култура • Богата спортско-рекреативна инфраструктура • Повољан туристичко-географски положај • Присуство споменика културе од регионалног и националног значаја • Адекватна инфраструктурна опремљеност • Велики број минералних извора који пружају могућност развоја бањског и здравствено-лечилишног туризма • Могућност комбиновања различитих видова туристичких кретања • Активно учешће бизниса, скоро изграђена и реновирана места за становање; • Постојање туристичко-информативног центра; • Постојање јасних и делимично обележених туристичких маршрута (укључујући пешачке - дуге и кратке стазе); • Урађени текући програми и пројекти везани за туризам; • Туризам – основни приоритет локалне 	<ul style="list-style-type: none"> • Депопулација становништва, • Неадекватан маркетинг у рекламирању туристичких објеката • Неадекватни туристички аранжмани и промоције у туризму • Недовољан број радника запошљених у туризму • Недовољан број стручњака из области спортске рекреације • Недовољан број атрактивних кућа за одмор; • Посебно низак ниво прихода становништва у региону у поређењу са високим растом расхода у туристичком сектору што отежава промоцију туризма кроз коришћење туристичких услуга локалног становништва; • Регионална диспропорција туристичке инфраструктуре (сезонска); • Недовољно активна комуникација међу субјектима у туризму; • Ниска оцена од стране туриста инфраструктуре и услуга ван туристичког сектора;

<p>средине</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Многи ресурси алтернативног туризма остају неискоришћени; • Недовољан развој информационих технологија и маркетинга;
<p>МОГУЋНОСТИ - ШАНСЕ</p>	<p>ОПАСНОСТИ - ПРЕТЊЕ</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Формирање препознатљиве маркетиншке посебности са предлозима за велнес, спа и здравствени туризам; • Стабилан раст у потражњи услуга лечилишта, сеоског, здравственог и спортско-рекреативног туризма, због потребе за здравим животом и бегом у природу; • Брендирање дестинације у погледу развоја спортско-рекреативног туризма са краћим задржавањем (екскурзије, излети, едукативни и научни туризам, експериментални туризам, здравствени туризам) • Повећање животног стандарда у перспективи; • Квалитетна база кадрова у области спортско-рекреативног туризма (организација едукативних курсева за раднике у туризму, већа заинтересованост државе за обуку локалних водича, отворене радионице и сарадња са факултетима за туризам и спорт); • Сарадња са другим дестинацијама у Србији и иностранству; • Развој и усклађен и интегрисан туристички производ у туристичком региону; • Развој људских ресурса у области спортско-рекреативног туризма; • Повећање ефективности маркетиншких и промотивних програма и делатности. 	<ul style="list-style-type: none"> • Слаба координација међу понуђеним услугама и различитим сегментима туристичке понуде • Међународна конкуренција за иностраним туристима ће спречавати регион да реализује потенцијале; • Закаснило оживљавање економије; • Дејство рекламних кампања усмерених ка масовном туризму; • Лоше одржавање историјских и културних споменика и одсуство инфраструктурне подршке и услуга може да укочи одржив раст културног туризма; • Тешке промене менталитета у прихватању туризма као водеће гране за развој општине; • Недостатак квалификованих кадрова у туристичком и спортско-рекреативном сектору који се задржавају у општини; • Смањење броја становника на територији општине.

Спортско-рекреативни садржаји нужан су пратилац развоја туризма у планинским туристичким центрима где омогућавају активно ангажовање туриста али и локалног становништва. У функцији развоја наведених садржаја неопходно је да Општина

Ова публикација је направљена уз помоћ средстава Европске уније кроз Interreg-ИПА Програм прекограничне сарадње Бугарска-Србија под бројем СС1 No 2014TC1615CB007 Јединствено одговорно лице за садржај ове публикације је Спортски центар Пирот и ни на који начин не може бити тумачен као став Европске уније или Управљачког тела програма.

Вршец формира специјализоване организације које се баве планирањем, програмирањем и реализацијом спортско-рекреативних активности на територији општине Вршец.

ДЕФИНИЦИЈА СПОРТСКОГ ТУРИЗМА, КАРАКТЕРИСТИКЕ СПОРТСКОГ ТУРИЗМА

Спортски туризам или прецизније речено спортско-рекреативни туризам представља специфичан облик туризма у којем се приликом организације путовања као примарни мотив јавља ангажовање у спортско-рекреативним активностима и боравак у одређеним туристичким местима и центрима. Спортско-рекреативни туризам обухвата све облике активног и пасивног ангажовања у спортско-рекреативним активностима, организованим или индивидуалним, а који се одвијају ради остваривања профита или подизања квалитета живота унапређењем здравственог, физичког, али и емоционалног и друштвеног статуса појединца. Спортско-рекреативни туризам је таква врста туризма која је усмерена на задовољавање човекове потребе за кретањем, игром, активним одмором и забавом чиме се, стварањем навике активног и сврсисходног провођења слободног времена генерално утиче на очување здравља и продужење животног века. Спортско-рекреативни туризам може се поделити на такмичарски, зимски и летњи спортско-рекреативни туризам.

Такмичарски спортски туризам заснива се на такмичарском спорту који на једном месту окупља спортисте такмичаре, њихове пратиоце, тренере, лекаре, судије, пратеће особље попут редара, делегата, новинара и на крају публику коју привлачи атрактивност спортског догађаја. Велике спортске манифестације, турнири, утакмице и такмичења осим промоције спорта и његових вредности доводе до повећања туристичких долазака у дестинацију која је домаћин спортске манифестације. У Европи и Свету ова врста туризма представља брзо растући привредни сектор у коме годишње учествује више десетина милиона спортских туриста са потрошњом од око 7 милијарди еура.

Осим такмичарског, ништа мање важно подручје спортског туризма јесте рекреативни туризам, који окупља појединце који ће се у спортско-рекреативне активности укључити ради задовољавања своје потребе за кретањем и остваривања свих бенефита које активан начин живота доноси. Ова врста спортско-рекреативног туризма се може поделити на летње и зимске активности, за шта Пирот и Вршец поседују више него задовољавајуће инфраструктурне и кадровске ресурсе.

Туристи који се укључују у неки од облика спортско-рекреативног туризма могу се поделити на оне који путују како би учествовали активно или пасивно у неком спортском такмичењу, и на оне који путују како би користили неке садржаје који им нису доступни у њиховом месту живљења.

Спортски туризам доноси економску корист дестинацији као резултат продаје смештаја, хране и пића, услуга превоза, улазница, сувенира, локалних и државних

такси и других видова директне и индиректне туристичке потрошње. Дестинацијска се предност може остварити и организацијом догађаја из области спортско-рекреативног туризма као кључног производа у понуди. Производи спортског туризма генеришу директна улагања локалне и републичке управе, приходе од спонзорства, повећање туристичке привлачности и медијску изложеност одредишта чиме се остварују секундарни вишеструки ефекти. Осим тога, у спортско-рекреативном туризму мање је изражен сезонски аспект путовања, већ је он првенствено условљен квалитетом услова у којима ће се одиграти извесна спортско-рекреативна активност без обзира на доба године.

ОЦЕНА КВАЛИТЕТА СПОРТСКО РЕКРЕАТИВНЕ ПОНУДЕ У ПИРОТУ И ВРШЕЦУ

Да бисмо добили обухватну слику тржишта спортског туризма у Пироту и Вршецу, неопходно је размотрити и тржиште спортско-рекреативног туризма, односно понуду и потражњу за оваквим услугама. Саставни део туристичке понуде чини и спортско-рекреативна понуда која, као и туристичка понуда, мора бити прилагођена захтевима и жељама корисника, али и њиховим могућностима уз нужну позитивну усмереност активности на здравље учесника. Под спортско-рекреативном понудом у туризму подразумевамо спортско-рекреативне објекте, али и различите програме усмерене на поједине групе корисника. Спортско-рекреативни објекти представљају грађевине и просторе намењене физичкој активности, спортском тренингу, такмичењу и рекреацији грађана. Осим изграђених спортских објеката у објекте ове врсте убрајају се и друге природне и уређене површине као што су скијашке стазе, правци за спортско пењање, пешачке стазе и друге отворене површине намењене спортско-рекреативним активностима.

Пирот је град који постојећом инфраструктуром, досадашњим спортским остварењима и спортским духом нуди могућност за развој спортског туризма и у домену спортско-такмичарских и у домену спортско-рекреативних активности. Оснивањем Спортског центра Пирот, изградњом и реконструкцијом објеката који су у њиховом власништву, створене су могућности за успешно планирање и спровођење спортско-рекреативних активности, а управо са тим циљем је израђена и ова стратегија.

Квалитетни и разноврсни објекти намењени спортско-рекреативним активностима представљају основни предуслов за развој спорта деце и омладине, рекреативног спорта, али и врхунског спорта који својом атрактивношћу може привући велики број гледалаца и на тај начин значајно допринети развоју спортског туризма.

СПОРТСКИ ЦЕНТАР ПИРОТ

Спортски центар Пирот је основан 2007. године као посебна установа за обављање спортских активности на територији Града Пирота. Установа учествује у организовању спортских, културних и других скупова и манифестација, организује спортске активности, физичко вежбање (обучавање, тренинг и рекреативна активност) и

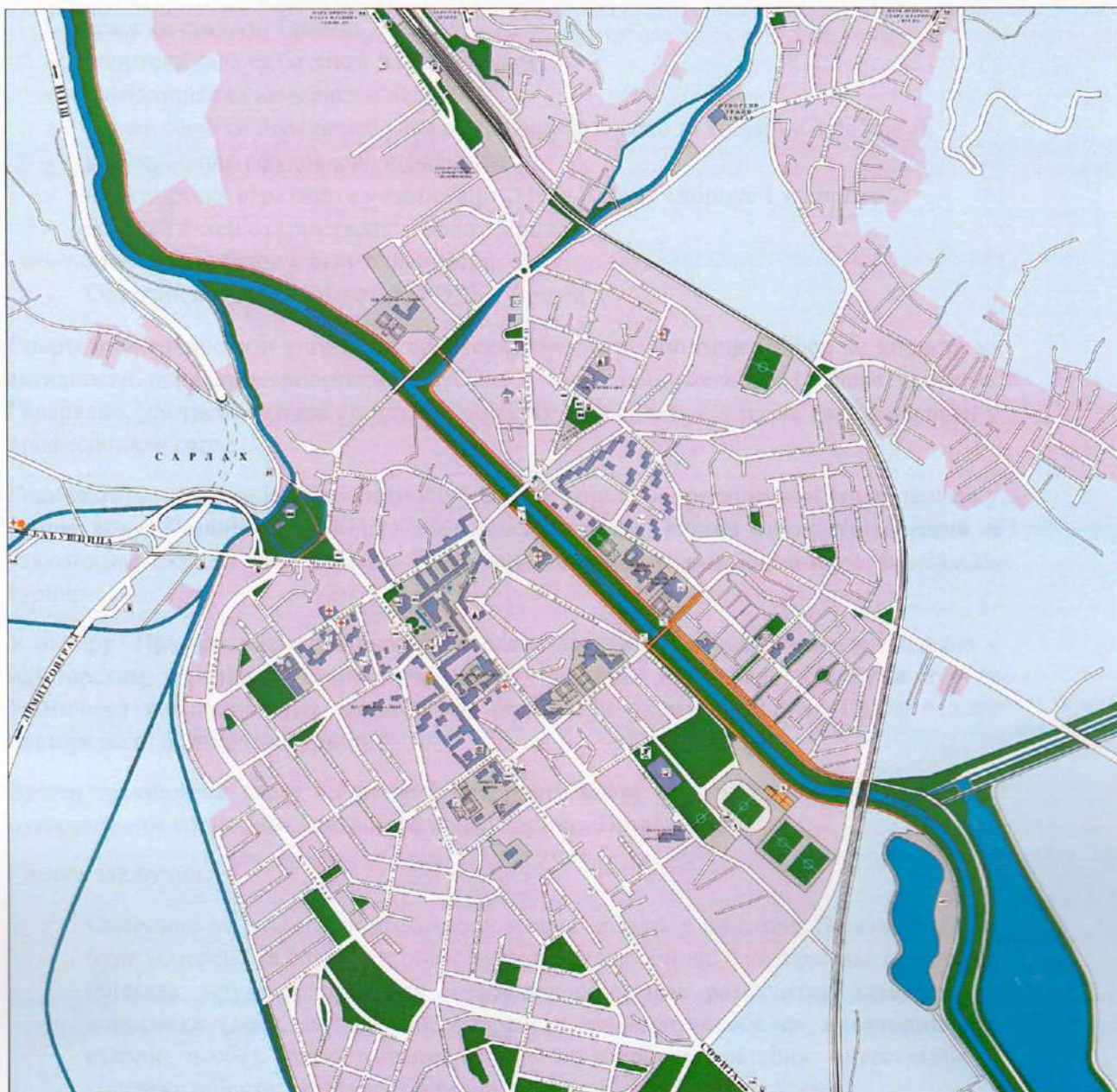

спортске приредбе (спортска такмичења), организује одржавање и коришћење објеката који су јој поверени.

Спортски центар Пирот располаже следећим спортско рекреативним објектима:

- Спортска хала Кеј. Ова хала је изграђена 2006. године средствима европске уније. Њена површина износи 2400 квадратних метара. Капацитет хале је 800 места за седење. Паркет који је постављен у хали поседује атест ФИБА. У саставу хале налази се и мала сала намењена борилачким спортовима. Мала сала има површину од 180 квадратних метара у поседује комплетну спортску опрему за бокс, карате, џудо и стони тенис. У хали се налази и савремена теретана и фитнес сала.
- Балон сала је подигнута 2008. године. Њена површина је 1200 метара квадратних (са свлационицама и комплетном опремом за одигравање утакмица).
- Градски стадион са четири травната терена.
- Тениски терени (пет терена са шљаком)
- Омладински стадион (терен за рукомет и кошарку са тартан подлогом и трибинама капацитета 1200 и 800 места). Овај стадион је реконструисан средствима обезбеђеним из IPA CBC Serbia-Bulgaria програма.
- 3 мини пич терена.
- Затворени базен. Овај објекат је отворен 2016. године и представља један од најсавременијих спортских објеката тог типа у Србији. Комплекс затворених базена поседује велики базен димензија 33x25 метара и дубине 2 метра, као и мали базен намењен непливачима димензија 12,5x8 метара и променљиве дубине од 0,7 до 1,2 метра. У склопу базена налази се теретана, фитнес сала и спа центар са саунама.
- Градско скијалиште. Ово скијалиште се налази на 12km од града. Скијалиште поседује савремену жичару типа тањир капацитета 400 скијаша на сат. Стаза је покривена системом за вештачко оснежавање и возилом за равнање стазе (табач – ратрак). Градска скијашка стаза је целом дужином осветљена те се може користити и за ноћно скијање. Стаза остварује највећу посећеност током Божићне школе скијања када сва пиротска деца имају прилику да бесплатно науче да скијају.
- Градско купалиште у Пироту представља једино уређено место за купање на отвореном. Ово купалиште поседује велики потенцијал даљег развоја спортско-рекреативне понуде. Купалиште је површине 7 хектара и располаже водом прве класе из Завојског језера. Анализе воде у току купалишне сезоне показале су да је у највећем броју узорака вода била првог квалитета. Град Пирот сваке године улаже значајна средства у уређење купалишта са визијом будућег Аква парка. Постављени су велики тобогани, аква мобилијар и уређени спортски терени.
- Трим стазе на кеју и на брду Сарлах
- Бицикличке стазе
- Стаза за ролере
- Градско клизалиште. Ово клизалиште је набављено средствима обезбеђеним реализацијом ИПА пројекта.

Мапа спортско-рекреативних објеката у Пироту

Наведена спортско-рекреативна инфраструктура обезбеђена је изградњом нових и реконструкцијом старих, већ постојећих објеката. На територији града Пирота функционише преко 60 спортских клубова у свим врстама спортова.

СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНИ КАПАЦИТЕТИ ОПШТИНЕ ВРШЕЦ

Спортски објекти на територији општине су општинска имовина и обухватају:

Ова публикација је направљена уз помоћ средстава Европске уније кроз Interreg-ИПА Програм прекограничне сарадње Бугарска-Србија под бројем ССИ No 2014ТС1615СВ007. Јединствено одговорно лице за садржај ове публикације је Спортски центар Пирот и ни на који начин не може бити тумачен као став Европске уније или Управљачког тела програма.

- градски стадион Вршец;
- спортска хала са базеном и спа центром
- клизалиште са вештачким ледом
- вишенаменско игралиште у парку Боров (намењено за кошарку и одбојку);
- вишенаменско фудбалско игралиште;
- два спортска игралишта у гимназији „Иван Вазов“ - корпус 1 и корпус 2;
- градски базен са минералном водом Вршец;
- Минерални базен у селу Спанчевци;
- Општинска дечија гимназија - ОДК - Вршец.

Спортске активности и изграђени спортски објекти у Општини Вршец се користе за активности основаних спортских клубова и оних који желе да се баве спортом. Генерално, употреба већина спортских објеката је бесплатна, а један део се користи у професионалн сврхе.

Године 2013. основан је фудбалски клуб Вршец који се на регионалној сцени налази у самом врху. Развијена су и два омладинска тима у којима се на тренинзима и утакмицама окупља око 40 деце. У Вршецу се сваке године организује фудбалски турнир.

У оквиру "Празник насељу, минералне воде и Балкан 2013" такмичење је одржано у мајсторском управљању бицикле за децу, у одбојци и фудбалу. По први пут су такмичења коњичких трка одржана на територији општине Вршец. Сваке године постоји мали фудбалски турнир.

Вршец доживљава своју спортско-рекреативну славу као центар оријентиринга у Бугарској – са спортским центром за оријентиринг „Незабравка“.

Главни закључци:

- Смернице за развој: спортско-рекреативна понуда у општини Вршец треба да буде усмерена ка следећим областима: наставак обнове и унапређење спортских објеката; пружање приступа спортским објектима различитим категоријама корисника (деца, омладинци, спортисти сениори, особе са инвалидитетом, старије особе); организовање акција спонзора и пратећих инвестиција у спортске објекте; одрживост и развој спортских клубова.
- Препознато је да је у циљу привлачења више људи на спортске догађаје неопходно предузети мере за диверзификацију спортских активности.

Мини спортско-рекреативни објекти у Вршецу

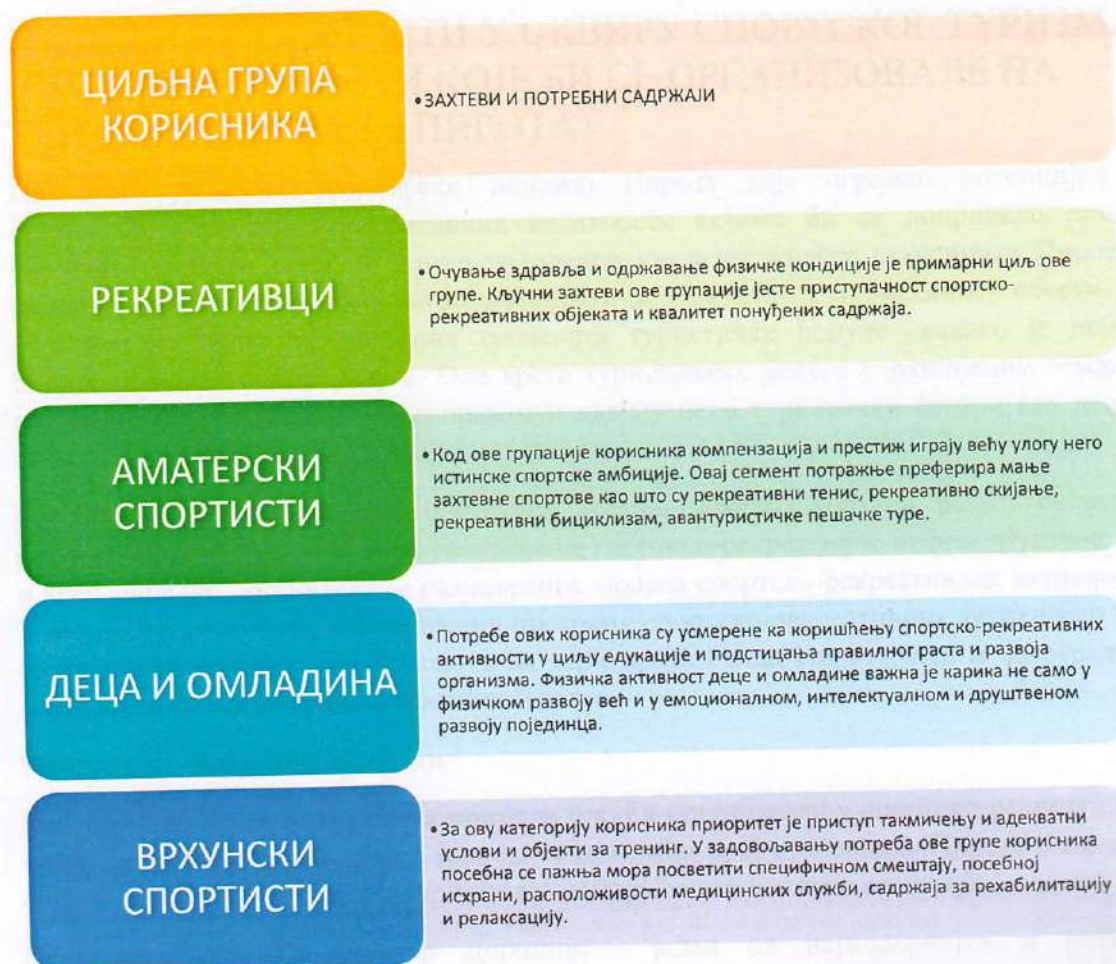
КАДРОВСКА СТРУКТУРА У ОБЛАСТИ СПОРТСКОГ ТУРИЗМА У ПИРОТУ И ВРШЕЦУ

Подручје спорта и рекреације заједно са подручјем туризма чине неизоставан део тржишта активности слободног времена како у месту становања тако и изван њега. Међусобном испреплетеношћу ова два подручја развија се специфичан облик туризма који називамо спортски туризам. Као такав, спортски туризам припада подручју задовољавања секундарних потреба становништва и условљен је друштвено-економском развијеношћу територије на којој се одвија. Другим речима, човек своју потребу за физичком активношћу, бављењем спортом, рекреацијом и туризмом задовољава тек након што је задовољио своје примарне егзистенцијалне потребе као што су потреба за храном и смештајем. Стога се може рећи да је човекова потреба за спортским туризмом и ангажовањем у спортско-рекреативним активностима изразито економска категорија јер зависи од количине слободног времена и од расположивих финансијских средстава. Због овога је нужно да град и јавне градске установе својим становницима понуде што ширу палету спортско-рекреативних активности које би се могле изводити у јавним градским спортским објектима и на специјално уређеним отвореним површинама.

Један од битних предуслова успешне организације активности из области спортског туризма јесте постојање едукованих стручњака из подручја спортске рекреације. Задатак оваквих стручњака није искључиво организација спортско-рекреативних активности за различите категорије становништва већ и препознавање њихових потреба за активно, али и пасивно, учешће у овим активностима. На овај начин могу се креирати програми који су у потпуности прилагођени захтевима грађана. Фактори који могу утицати на став грађана према различити облицима активности из подручја спортског туризма су разноврсни и крећу се у распону од моде и трендова, опонашања других, личних навика, изражавања престижа до нужности да се активношћу задовоље физиолошке потребе организма за кретањем и тиме обезбеди очување функционалног статуса појединца.

Захтеви за стручњацима у области спортско-рекреативног туризма присутни су пре свега због потребе креирања и извођења спортско-рекреативних програма, али и због чињенице да овакав стручни кадар најбоље познаје потребе такозваних спортских туриста. Дефинисати и познавати карактеристике тржишта спортских туриста постаје императив на нивоу општине као дестинације која је дефинисала спортски туризам као своју развојну стратегију. Један модел потражње за спортским туризмом и захтеви за спортско-рекреативним садржајима дати су у следећој шеми:

На основу анализе постојећих трендова у Европи у области спортско-рекреативног туризма утврђено је постојање следећих трендова:

- изражен развој индивидуалних спортова на супрот колективним спортовима
- повећано интересовање за тзв. фитнес активности које су усмерене унапређењу личног благостања и постизања телесне и духовне хармоније (теретана, пилатес вежбање, јога, цогинг, цросс фит и сл.)
- повећано интересовање за авантуристичке активности које би се изводиле у природном окружењу (планински и друмски бициклизам, пешачке туре, лов и риболов, логоровање и излетништво).
- повећано интересовање за активности које се одвијају у урбаном градском окружењу (вожња ролера, возња скејт борда, урбана акробатика – паркур, акробатски бициклизам и сл.)
- неформално окупљање појединаца који деле иста спортско-рекреативна интересовања изван традиционалних спортских организација.

На основу наведених трендова може се закључити да постоји повишен ниво индивидуализма у подручју спорта што се у великој мери пресликава и на спортско-рекреативне активности у туризму.

МОДЕЛИ АКТИВНОСТИ У ОКВИРУ СПОРТСКОГ ТУРИЗМА (ОПИС АКТИВНОСТИ КОЈЕ БИ СЕ ОРГАНИЗОВАЛЕ НА ТЕРИТОРИЈИ ГРАДА ПИРОТА)

Повољан туристичко-географски положај Пирота даје огроман потенцијал за организацију спортско-рекреативних активности којима би се допринело развоју спортског туризма и на тај начин унапредио квалитет живота становника Пирота и околних места, али би се могао очекивати и напредак у туристичкој посети ове дестинације. Један од важнијих сегмената туристичке понуде свакако је понуда спортско-рекреативних услуга. Ова врста туристичких услуга у развијеним земљама поприма такве размере да се с правом издвајају неки туристички центри као центри спортско-рекреативног туризма.

Град Пирот је у неколико протеклих година показао убрзани развој спортско-рекреативних активности кроз унапређење спортско-рекреативне инфраструктуре, али и кроз успешно организовање разноврсних модела спортско-рекреативних активности. У овом делу стратегије биће описани програми спортско-рекреативних активности који би се могли успешно организовати на територији Града Пирота, али и на руралним локалитетима у непосредној близини Пирота.

Програм 1: Повратак природи

Програм под називом Повратак природи био би организован у спортско-рекреативном центру Дојкинци и имао би за циљ да се што већи број становника Пирота и околних општина укључи у спортско-туристичку понуду овог излетничког центра.

Спортско-рекреативни центар Дојкинци - један од најмодернијих и потпуно опремљених планинарских домова у Србији. Налази се у селу Дојкинци, на око 40 километара од града Пирота, на Старој планини, на улазу у строге природне резервате Парка природе Стара планина. Објекат је у предивном амбијенту, поред Дојкиначке реке, на 900 м.н.в, повезан асфалтним путем са Пиротом.

У близини објекта налази се један од најлепших водопада Старе планине, водопад Тунавица, затим одмаралиште Врело, рибњак пастрмке, систем стаза за пешачење, планинарење, бициклизам и сл. Визитор центар – центар за посетиоце Врело који презентује природно и културно наслеђе Парка природе Стара планина.

Смештај у објекту спортско рекреативног центра Дојкинци намењен је различитим организованим групама са 10 и више корисника, студентским, спортским, истраживачким организацијама, институцијама и установама културе, планинарским клубовима, удружењима, савезима и сличним корисницима.

Спортско рекреативни центар Дојкинци има 4 групне спаваоне са заједничким купатилима, 2 собе са француским лежајем и 1 студио, полупрофесионална кухиња за припрему хране, трпезарија за кориснике дома са 54 места, ТВ Максималан број смештајних капацитета је 60. Употреба кухиње и трпезарије је заједничка за све кориснике.

На територији Спортско рекреативног центра Дојкинци могао би се организовати вишедневни боравак са следећим дневним активностима:

- Активности ходања и трчања на стазама здравља и трим стазама. Стазе здравља и трим стазе представљају специфичне облике активности за индивидуално и групно вежбање у пријатном природном амбијенту, далеко од гледалаца и без захтева за постизањем спортско-техничких резултата. Стазе здравља представљају уређене стазе различите дужине и облика за ходање и трчање. Дужина и облик стаза здравља зависи од конфигурације терена и расположивог простора. Стазе здравља садрже обавезно и информативне табле на којима се цртежом и текстом дају основне информације о стази, начину њеног коришћења и препоруке о дозирању обима и интензитета вежбања. Основне активности на стазама здравља и трим стазама су ходање и трчање усаглашено са нивоом способности сваког учесника. Активности на овим стазама могу да буду пријатан доживљај, одмор и опуштање, али и начин да се унапреди здравствени статус и физичка кондиција. Њима се постижу значајни ефекти и позитиван утицај на повећање опште издржљивости, регулисање телесне тежине и превентивна заштита здравља. Активности на овим стазама доступне су особама свих узраста, оба пола и различитог нивоа физичких способности. Захваљујући могућности прецизног дозирања и контроле оптерећења у току ходања и трчања стазе здравља могу да се користе не само за подизање општих способности и превентивно јачање здравља већ и за отклањање лакших здравствених тегоба уз систематске консултације са медицинским стручњацима. Посебна вредност стаза здравља и трим стаза је у томе што оне представљају стано отворену понуду спортско-рекреативних активности које сваког учесника стављају у улогу субјекта да сам бира време и један од понуђених програма, као и да самостално и у складу са својим способностима бира и реализује одговарајући обим и интензитет ходања или трчања.
- Пешачка тура са упознавањем постојеће флоре и фауне. Ова пешачка тура би имала рекреативно-едукативни карактер јер би се пешачењем утицало на

задовољавање потребе за кретањем и унапредило здравље мишићно-скелетног, кардиоваскуларног и респираторног система. Такође би се кроз овакав вид активности остварила едукативна улога јер би организатор у свом тиму имао и биолога или географа који би учесницима пешачке туре представио карактеристике биљног и животињског света на овој територији. Упознавање биљног света ове регије би била и одлична прилика да се особе ангажоване у овој активности упознају са лековитим биљем које овде расте и са њиховим лековитим дејством.

- Нордијско ходање. Нордијско ходање је активност коју карактерише ангажовање целокупне мускулатуре тела јер се изводи уз употребу специјално дизајнираних штапова за ходање који подсећају на скијашке штапове са том разликом што на свом врху имају гумене облоге које доприносе да штан не склизне када се хода по различитим врстама терена. Ова активност је пореклом из Финске, али је у последњој деценији освојила читав свет. У поређењу са обичним ходањем нордијско ходање подразумева значајно ангажовање мускулатуре руку, груди и рамено-лопатичне регије јер се приликом ходања снажно ослањају на штапове. Овим се повећава интензитет ходања, остварује већи утрошак енергије и тиме постиже значајан напредак у функционалној способности организма (аеробним и анаеробним капацитетима организма). Нордијско ходање је активност пригодна различитим старосним категоријама тако да се у организацију нордијског ходања може укључити читава породица (деца, родитељи, баке и деке). С обзиром да се овом активношћу организује значајан физиолошки ефекат по здравље организма ова активност може бити праћена и основним инструкцијама од стране рекреатора о ефектима физичке активности на мишићни систем, кардиоваскуларни и респираторни систем. Овим би се код корисника активности развила свест о бенефитима физичке активности. За организацију ове активности потребно је да корисници имају адекватну обућу за ходање, док би се за набавку штапова за ходање побринуо организатор. Штапови за нордијско ходање су нешто краћи од штапова за нордијско скијање и израђују се у две основне варијанте (са фиксном дужином штапа и са подесивом дужином штапа - телескопски).
- Брдски бициклизам. Ово је активност која подразумева вожњу посебно дизајнираних бицикала по неуређеним стазама које се карактеришу веома неравним тереном. Ово је активност намењена првенствено одраслим млађим особама, као и особама средње старосне доби. Брдски бициклизам спада у групу екстремних спортова и као такав са собом носи изванредан ризик па је због тога нужно учеснике упозорити на важност ношења заштитне опреме. Стазе спортско-рекреативног центра Дојкинци су веома погодне за организацију брдских бициклистичких тура. Ова активност се може организовати као појединачна или као групна активност. Карактерише је могућност прилагођавања обима и интензитета активности сопственом нивоу физичке кондиције. Ова активност постаје нарочито привлачна туристима уколико се изводи у природном окружењу богатом шумом и растињем, што је случај са стазама у спортско-рекреативном центру Дојкинци. Такође се ради о активности која доприноси значајним здравственим бенефитима. Добро је да организатори

брдских бицилистичких тура припреме карте са основним карактеристикама стазе и мапом терена по којем би се бициклисти кретали. Веома је важно истаћи карактеристике нагиба терена и висинске разлике која се вожњом бицикла савладава јер би се у складу са тим и са сопственим физичким капацитетима сваки учесник одлучио за одговарајућу стазу.

Наведене активности програма Повратак природи имају за циљ развој туристичке понуде у руралним и неурбанизованим регијама пиротског региона. Научна истраживања већ деценијама потврђују позитивну спрегу између физичке активности која се спроводи на отвореном у природном окружењу и позитивних здравствених исхода. Такође је добро познато да боравак у природи и призори нетакнуте природе редукују стрес који је један од најчесталијих фактора ризика по здравље. Наведене чињенице говоре у прилог тврдњи да природна богатства Старе планине и пиротског краја представљају значајан фактор развоја спортско-рекреативног туризма.

Реализатор програма: Спортски центар Пирот и Туристичка организација Пирот

Циљна група: породице, деца и омладина, старије особе

Програм 2: Божићна школа спорта

Спортски центар Пирот је за потребе развоја спорта деце и омладине у протеклом периоду урадио опсежно истраживање које је обухватило децу из свих пиротских основних школа чиме је прикупљен узорак од око 3000 детета. Анкета је имала за циљ да се утврди проценат деце која се баве спортом, разлоге небављења спортом, да ли су они који се баве спортом имали лекарске прегледе, колики је проценат пливача, полупливача и непливача. Резултати истраживања су показали да се чак 80% деце у Пироту не бави активно спортом. Као разлоге за то 40% деце наводи да су недовољно информисана о томе који клубови раде са млађим узрасним категоријама и како да се укључе у њихов рад, 10% деце је одговорило да не жели да се бави спортом – нису мотивисани, 15% деце је навело као разлог да немају довољно материјланих средстава за опрему и чланарину. Као остале разлоге небављења спортом већина деце је навела да немају довољно времена због школских обавеза. Када су у питању лекарски прегледи, анкета је показала да 50% деце која се баве спортом нису имала ниједан лекарски преглед у току године. Даља истраживања показала су алармантан податак да 70% деце припада категорији непливача што је указало на потребу организације школе пливања. Добијени подаци су подстакли Спортски центар Пирот да покрене једну од највећих спортско-рекреативних акција намењених деци и омладини „Божићна школа спортова“.

Божихна школа спорта је препознатљив бренд Града Пирота. У оквиру Божићне школе спорта Спортско-рекреативни центар Пирот током зимског школског распуста организује потпуно бесплатан програм спортских школица у 57 различитих спортских дисциплина за све ђаке, а под покровитељством Града Пирота.

Реализатори Божићне школе спорта пре почетка зимског распуста спровode анкетирање деце млађег и старијег школског узраста како би утврдила њихова интересовања за различитим врстама спорта. Такође, у циљу популаризације бављења спортом међу децом различитог узраста организатори на отварање школе спорта доводе као промотере неке од најуспешнијих спортиста Србије, учеснике олимпијских игара, светских и европских такмичења. Циљ је промовисање спорта и здравог начина живота међу децом. Бесплатни часови пружају могућност деци да се опробају у различитим спортским активностима и да се на основу свог личног искуства одреде за даље бављење неким од спортова из богате понуде пиротских спортских клубова и удружења. Алармантни подаци о проценту непливача међу децом и омладином Пирота обавезују организаторе спортско-рекреативних активности у Пироту да посебну пажњу посвете школи пливања. У овоме је велики значај програма бесплатних школа пливања које се сваке године организују на Градском купалишту са циљем смањења процента непливача и полупливача. Са изградњом модерног затвореног базена Град Пирот је обезбедио услове за успешно обављање обуке непливача током читаве године.

Активности Божићне школе спорта се реализују на више различитих локација у граду и околним спортско рекреативним центрима (Фитнес сала хале Кеј, Велика сала хала Кеј, Велики базен Пирот, Мали базен Пирот, Теретана, Планинарски дом, Градско клизалиште на Омладинском стадиону, Градско скијалиште, Омладински стадион, Градски стадион, Сала педагошке академије, Техничка школа, ОШ Вук Караџић, Стрелана ОШ Вук Караџић, Балон сала, Сала Гимназија, Просторије шах клуба Дом војске, Просторије дома културе, Омладински културни центар, Плесна сала). Божићна школа спорта је јединствени програм са овако великим бројем учесника у Србији. Осим спортских активности Божићна школа обухвата и активности из домена културе,

музике и старих заната (школа народне традиције, фолклорног и музичког стваралаштва, школа ткања, школа гитаре, зимска школа израде славског колача, школа екологије, школа радио техника).

Реализатор програма: Спортски центар Пирот

Циљна група: деца и омладина

Програм 3: Адреналин парк

Адреналин парк је потпуно нови објекат у саставу спортско-рекреативног центра Пирот чија је изградња финансирана из фонда ЕУ намењеног унапређењу прекограничне сарадње у пограничној регији Србије и Бугарске. Ради се о веома модерном објекту са малим вештачким стенама, скејт парком и валовитим бицикличким стазама. Вештачке стене ће учинити спортско пењање као једну од веома атрактивних и модерних спортско-рекреативних активности доступнијим грађанима Пирота. Спортско пењање је једна од адреналинских дисциплина која осим што тестира нечије физичке и моторичке способности процењује и одважност учесника. Пењање, уз ходање и трчање, спада у елементарне облике кретања. Вештачке стене замењују природне стене пружајући могућност учесницима да опробају своју спретност, снагу, мишићну издржљивост и на крају храброст.

У оквиру адреналин центра налазе се и стазе и препреке намењене скејтбордингу. Ове препреке и стазе су дизајниране тако да буду доступне скејтерима различитог нивоа знања и способности. Адреналин скејт парк је намењен млађој популацији.

Адреналин парк је погодан и за извођење акробатских вожњи ролерима или бициклама, као и за модерну акробатску активност познату под називом паркур. Ове

активности спадају у активности повишеног ризика па се због тога препоручује да учесници буду опремљени адекватном заштитном опремом.

Реализатор програма: Спортски центар Пирот

Циљна група: деца и омладина

Програм 4: Зимске спортско-рекреативне активности – „Сви на снег“

Зимски спортско-рекреативни туризам представља облик туризма који се реализује у планинским зимским центрима и подразумева ангажовање учесника у спортско-рекреативним активностима на снегу као што су алпско скијање, скијашко трчање, сноубординг и игре на снегу и леду.

Пирот располаже скијашком стазом која се налази у непосредној близини града на свега 12 километара од центра града. Скијашка стаза на Планинарском дому располаже савременом жичаром типа тањир капацитета 400 скијаша на сат која је реализацијом пројеката код Министарства Републике Србије опремљена системом за вештачко оснежавање и ратраком. Стаза својом лепотом привлачи бројне посетиоце, љубитеље скијања, који у тежњи за активним одмором у непосредној близини града имају могућност за бављење скијањем ко једном од атрактивнијих спортско-рекреативних активности. Један од главних фактора развоја понуде спортског туризма јесте атрактивност подручја на коме се ствара туристичка понуда односно на којој се реализују спортско-рекреативне активности. Старопланинска скијашка стаза којом

Пирот располаже јесте једна од атрактивнијих локација која је намењена деци и омладини, али и одраслим љубитељима скијања.

Спортски центар Пирот у оквиру Божићне школе спорта један део својих активности реализује управо на овој скијашкој стази где сваке године неколико стотина деце научи да скија. На овај начин врши се популаризација скијања, а један број деце се опредељује за озбиљније бављење скијањем у неком од скијашких клубова са територије Пирота. Систем вештачког оснежавања стазе омогућава да се скијање несметано одвија чак и онда када климатске прилике не одговарају скијашима што спортско-туристичку понуду Пирота чини још атрактивнијом јер је мали број градова који се могу похвалити скијашком стазом у непосредној близини централног градског језгра. Током читаве скијашке сезоне на скијашкој стази је присутна дежурна лекарска екипа која брине о санирању евентуалних повреда насталих на скијашкој стази. Главни посетиоци скијашке стазе јесу ђаци пиротских школа током распуста. За ученике је организован свакодневни бесплатан превоз из града.

Реализатор програма: Спортски центар Пирот

Циљна група: деца и омладина, родитељи, особе средње старосне доби

Програм 5: Адаптивно пливање

Пирот је изградњом затвореног базена створио могућност за развој различитих програма спортско-рекреативних активности које се реализују у води (пливање,

ватерполо, фитнес програми вежбања у води и сл.). Један од веома важних облика активности у води јесте адаптивно пливање намењено особама са инвалидитетом, као и особама са менталним оштећењима која их спречавају да се баве уобичајеним спортско-рекреативним активностима. Адаптивним пливањем даје се могућност особама са инвалидитетом да науче да пливају, да унапреде своје функционалне и моторичке способности, унапреде здравствени статус и доживе личну сатисфакцију ангажовањем у спортско-рекреативним активностима у воденој средини.

Један од најважнијих циљева програма адаптивног пливања јесте подизање нивоа сигурности за сваког појединца са инвалидитетом. Инструктори пливања у спортско-рекреативном центру Пирот обучени за рад са особама са инвалидитетом као приоритет у свом раду треба да поставе савладавање основа технике пливања и одржавања на води. Такође, програм адаптивног пливања има задатак да полазнике припреми да се осећају сигурно и комфорно у воденој средини, да савладају плутање на води, дисање и оријентацију испод воде. Специфичност програма адаптивног пливања је у раду са малим групама полазника (не више од 3 полазника), а у великом броју случајева и рад „један на један“. Адаптивним пливањем могуће је унапредити здравствени статус особа са инвалидитетом, повећати ниво њихове физичке активности и ниво физичког фитнеса. На тај начин особе са инвалидитетом постају самосталније и ефикасније у обављању својих свакодневних активности, али и да прихвате пливање као редовну спортско-рекреативну активност.

У школи адаптивног пливања један од веома успешних метода обуке јесте *Halliwik* метода. Ова метода је заснована на биофизичким принципима моторне контроле у

води, са нарочitim развојем осећаја за равнотеже и стабилности. *Halliwik* метода обухвата следеће фазе у обуци: 1. психичко прилагођавање на водену средину; 2. контрола сагиталне ротације; 3. контрола трансверзалне ротације; 4. контрола лонгитудиналне ротације; 5. контрола комбиноване ротације; 6. потисак; 7. равнотежа у мировању; 8. плутање уз помоћ турбуленције; 9. једноставно напредовање; 10. основно пливачко кретање. Да би се ова метода могла правилно примењивати потребно је да инструктори пливања који раде са особама са инвалидитетом, поседују одговарајуће сертификате и знања за примену *Halliwik* методе.

Реализатор програма: Спортски центар Пирот

Циљна група: деца и особе са посебним потребама, особе са инвалидитетом

Програм 6: Школа клизања

Изградњом клизалишта Пирот је значајно обогатио своју спортско-рекреативну понуду у зимском периоду и изједначио се са многим светским метрополама које у својој спортско-рекреативној туристичкој понуди имају уређена клизалишта намењена клизачима свих старосних доби. Клизање спада у групу урбаних спортских активности која се у данашње време реализује углавном на уређеним клизалиштима која се налазе у градским срединама. Клизањем се остварује читав низ здравствених бенефита који се крећу у распону од побољшане равнотеже, снаге доњих екстремитета, издржљивости, флексибилности, координације, до менталног фитнеса и бољег менталног и емоционалног здравља. Осим што је клизање веома здраво и корисно по стање локомоторног апарата оно је и веома забавно што има посебну вредност у борби против стреса. Забавна компонента клизања на леду привлачи децу и омладину што ствара могућност за организовање школе клизања са великим бројем полазника. У школи клизања деца савладавају основе технике клизања, социјализују се и

задовољавају потребу за дневном физичком активношћу. У случају када је клизалиште на отвореном као што је то у Пироту онда се могу очекивати и позитивни ефекти боравка на свежем ваздуху и излагања сунцу.

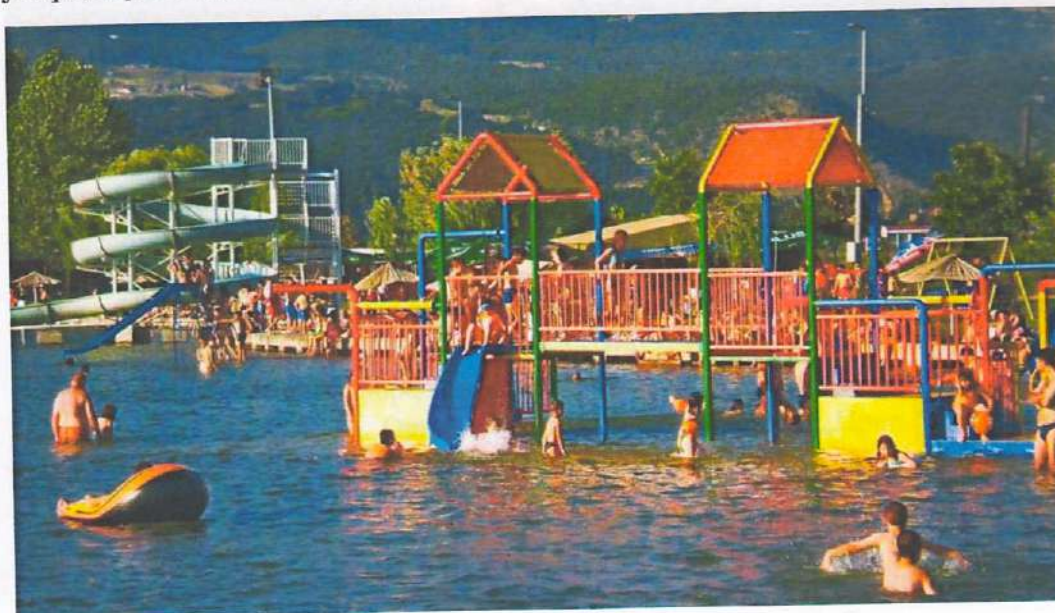
Реализатор програма: Спортски центар Пирот

Циљна група: деца и омладина, родитељи, особе средње старосне доби

Програм 7. Летње спортско-рекреативне активности

Отворене водене површине представљају саме по себи атрактивну туристичку понуду која игра важну улогу у развоју спортског туризма. У овом делу стратегије развоја спортског туризма биће представљене летње спортско-рекреативне активности које на неки начин подразумевају коришћење водених површина река и језера.

У југоисточном делу Србије, око 17 км северно од Пирота, у делу званом Висок, на средњем делу тока реке Височице налази се Завојско језеро. На овом најзначајнијем објекту летње, односно укупне туристичке понуде подпланинске зоне, предвиђени су следећи садржаји: рекреација и спорт на обалама језера (купање, пливање, веслање, једрење, скијање на води уз употребу жичара на електрични погон, роњење и спортски риболов из чамца на весла и са риболовних стаза око језера, пешачење градским кејом опремљеним за спортско-рекреативне активности). Ови основни аква-садржаји понуде у простору биће праћени спортско-рекреативним садржајима на сувом (плаже уз језеро, терени за мале спортове).

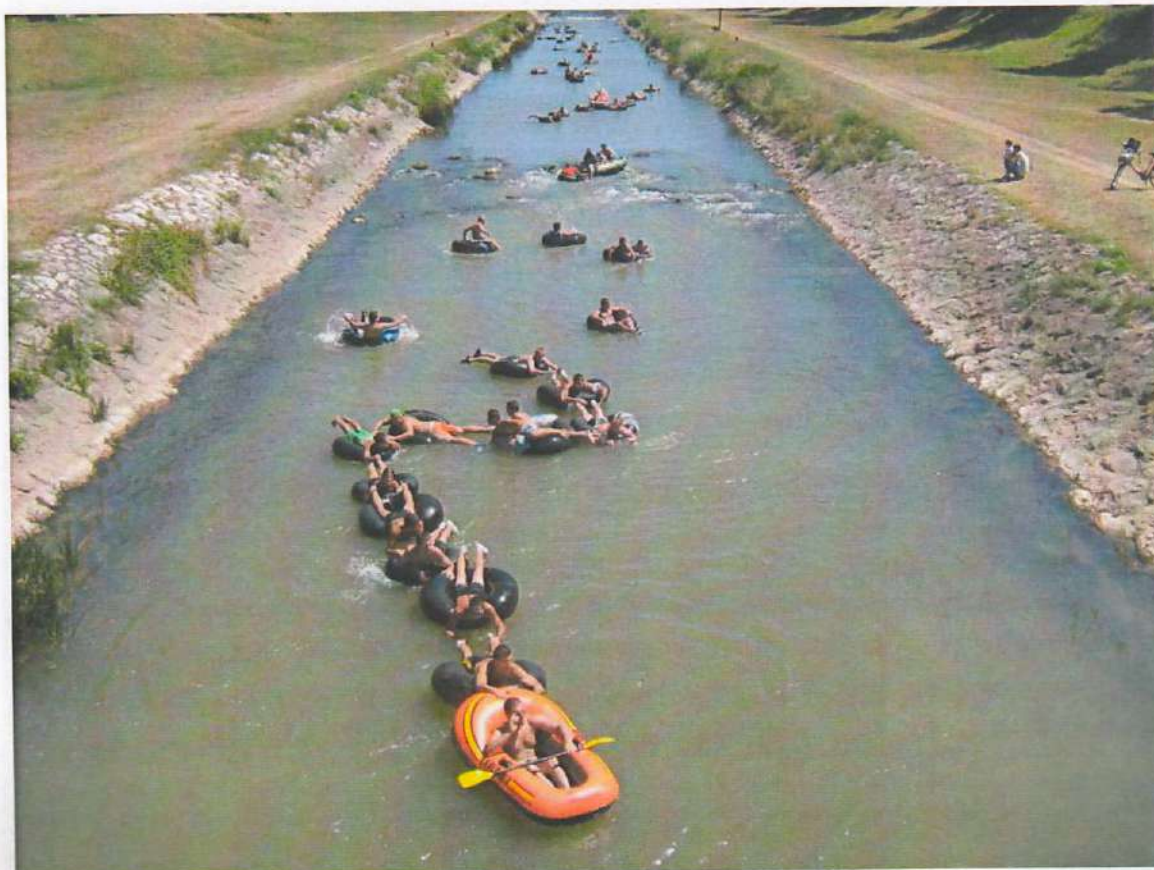
Кроз Пирот протиче река Нишава која пружа могућност организованог спуштања гуменим чамцима и другим пловилима низ реку. Организатор манифестације је Спортски центар Пирот, а она из године у годину окупља све већи број младих. Ради се о спортско-рекреативној манифестацији, авантуристичког карактера која се одржава у оквиру пиротског културног лета, тачније на Међународни дан младих 12. августа.

51

Ова публикација је направљена уз помоћ средстава Европске уније кроз Interreg-ИПА Програм прекограничне сарадње Бугарска-Србија под бројем СС1 No 2014TC1615CB007. Јединствено одговорно лице за садржај ове публикације је Спортски центар Пирот и ни на који начин не може бити тумачен као став Европске уније или Управљачког тела програма.

Више стотина пироћанаца својим чамцима, унутрашњим аутомобилским гумама и другим пловилима ужива у двочасовном спуту Нишавом, од села Пољска Ржана до „Голомог“ моста у центру Пирота. Учеснике рафтинга на крају пустоловине чека музика и гулаш, који се крчка директно на шеталишту Кеј крај Нишаве.

Рафтинг планинском реком Височицом, у срцу Старе планине, кроз један од најневероватнијих кањона и клисуре Владикине плоче, гуменим чамцима, организује се сваке године средином месеца августа. Рафтинг креће из села Рсоваца, где се једна група авантуриста спушта гуменим чамцима без моторног погона до Паклештице и улаз у Завојско језеро, док друга група до тог места долази пешице преко обронака Старе планине и уједно поред пећине Владикине плоче. Учесници су смештени у кампу у селу Паклештица. Организатори су Кик-бокс клуб „Црна Кобра“ из Пирота, Спортски центар Пирот и Туристичка организација Пирот

Реализатор програма: Туристичка организација Пирот, Спортски центар Пирот

Циљна група: породице, деца и омладина, родитељи, особе средње старосне доби, старе особе

Програм 8: Пешачке туре – „Корак ка здрављу“

Ова публикација је направљена уз помоћ средстава Европске уније кроз Interreg-ИПА Програм прекограничне сарадње Бугарска-Србија под бројем ССИ No 2014ТС1615СВ007. Јединствено одговорно лице за садржај ове публикације је Спортски центар Пирот и ни на који начин не може бити тумачен као став Европске уније или Управљачког тела програма

Изградњом трим стаза у најужем градском језгру Пирот је свим грађанима, али и туристима, пружио могућност да ходањем буду физички активнији. Ово је тренд који већ дужи низ година постоји у великом броју европских градова. На кеју реке Нишаве су трим стазе дужине 1250m, 2500m, и 4000m са видно урађеним метражама и станицама за вежбање (дрвеним вратилима, клупама и гредама). На свакој станици су дрвене кућице са уметничким сликама пиротских академских сликара тако да читава трим стаза представља галерију на отвореном по чему је јединствена у Европи. На пазарској страни кеја, код Големог моста, налази се дечија трим стаза-полигон која је постала омиљено место за игру и вежбање деце.

Пирот поседује и брдску трим стазу на Сарлаху. Ова стаза је дужине 500m. Стаза се простире од подножја брда Сарлах и иде до врха на коме се налази видиковац са заштитном оградом и клупама одакле се пружа поглед на Момчилов град и цео Пирот. Уз стазу се налазе одмаралишта са дрвеним столовима и клупама, дрвене кућице са уметничким сликама, станице за вежбање са справама за вежбање и две учионице на отвореном намењене школској деци за извођење наставе у природи.

Развојни програм: Спортски центар Пирот

Циљеви програма: Јачање физичког, интелектуалног, социјалног и емоционалног здравља грађана

Програм 2: Спортско-рекреативне активности – „Були фит“

Изградњом трим стаза дужине 500m, 1250m, 2500m, 4000m у Пироту је јачане јединствене трим стазе садржај ове публикације је Спортски центар Пирот и ни на који начин не може бити тумачен као став Европске уније или Управљачког тела програма.

Ходање је једна од најједноставнијих физичких активности. Може се изводити на уређеним трим стазама какве поседује Пирот, али и на неуређеним теренима безбедним за пешачење. Пешачењем се унапређује функција рада срца, снижава крвни притисак, јачају скелетни и мишићни систем. Да би се пешачењем остварили здравствени бенефити оно би требало да се састоји од брзог ходања у трајању од најмање 30 минута. Пешачењем се остварују и значајни психолошки ефекти. Особа се након пешачења ослобађа стреса, поправља своје расположење и достиже здравији и мирнији сан. Уколико се пешачење организује у паровима или у групи оно може остварити и позитивне социјалне ефекте. Постојање станица са справама за вежбање дуж пиротских пешачких стаза даје могућност да се у програма пешачења имплементирају и вежбе за развој снаге. На вратилима, клупицама и гредама рекреативци могу изводити различите врсте згибова, склекова, трбушњака, чучњева и друге вежбе за развој снаге и подизање тонуса мускулатуре. Пирот располаже одличном инфраструктуром за организацију пешачких тура, па се из тих разлога и препоручује извођење програма „Корак ка здрављу“.

Реализатор програма: Спортски центар Пирот

Циљна група: деца и омладина, родитељи, старије особе

Програм 9: Спортско-рекреативне активности – „Буди фит“

Изградњом затвореног базена 2016. године Пирот је добио један од најсавременијих спортских објеката тог типа у Србији. Комплекс затворених базена поседује велики базен димензија 33x25 метара и дубине 2 метра, као и мали базен намењен непливачима димензија 12,5x8 метара и променљиве дубине од 0,7 до 1,2 метра. У

склопу базена налази се теретана, фитнес сала и спа центар са саунама. У оваквим условима пружа се могућност свим грађанима Пирота и околине, као и туристима да се на базену баве пливањем и другим активностима у води.

Пливање је активност којом се остварује низ позитивних здравствених утицаја. Како се ова активност изводи у води тело привидно губи на својој тежини јер се смањује деловање силе гравитације. Управо из тих разлога пливање је активност која нарочито погодује особама са остеоартритисом код којих активност изван воде зна да буде веома болна. Вода осим што смањује дејство силе гравитације на тело пливача, ствара због своје специфичне густине, значајан отпор коме пливач својим покретима треба да се супротстави. На овај начин активира се целокупна мускулатура тела и долази до значајног повећања срчане фреквенције и убрзаног дисања. Све ово доприноси адекватним трансформацијама мишићно-скелетног, кардио-васкуларног и респираторног система. Пливање је ефикасно у редуцији телесне тежине, снижавању крвног притиска, ослобађању од свакодневног стреса па се из тих разлога препоручује како деци и младима, тако и особама средње и старије доби.

Спортски центар Пирот поседује и три мини-пич терена. Ово су модерни терени са вештачком подлогом и головима за мали фудбал које могу користити и деца и одрасли. Ови терени су нарочито погодни за рекреативни фудбал деце, омладине као и особа средње старосне доби. Рекреативни фудбал се сматра, посматрано са физиолошких аспеката, једном од најефикаснијих метода подизања функционалног фитнеса рекреативца. Рекреативни фудбал је игра флексибилна у својим правилима па је могуће њено трајање и број играча прилагодити захтевима учесника у игри. Стално смењивање активности високог и ниског интензитета показало се као веома ефикасно у подизању аеробне издржљивости и капацитета кардиоваскуларно и респираторног система. Са друге стране, рекреативни фудбал као колективна спортска игра

доприноси подизању мотивације учесника и остваривању позитивних социјалних интеракција на терену и ван њега.

У оквиру овог програма предвиђене су и активности на Омладинском стадиону где се може играти баскет. Ова популарна спортско-рекреативна игра намењена је свим старосним категоријама.

Пирот се може похвалити и савременим бициклическим стазама које пролазе кроз најужу градско језгро. Ове стазе пружају могућност становницима Пирота, као и туристима који се нађу у овом граду не само да се на здрав начин превезу из једног дела града у други, већ и да значајно подигну ниво физичке активности са крајњим позитивним исходом по здравље. Познато је да бициклизам спада у групу популарних спортско-рекреативних активности свих старосних категорија и оно што га издваја од осталих активности је могућност веома прецизног дозирања тренажног оптерећења.

Затворени базен и мини-пич терени у Пироту чине спортско-рекреативну понуду богатијом како за становнике Пирота тако и за туристе и госте који се одлуче да проведу неколико дана у овом граду. Током летњих месеци на овим теренима се налази велики број рекреативаца и екипа које чекају да одиграју своју утакмицу, да се забаве, ослободе стреса и подигну ниво фитнеса.

Реализатор програма: Спортски центар Пирот

Циљна група: особе средње старосне доби, старије особе

**Календар реализације
програма спортско-
рекреативних активности у
Пироту**

	Јануар	Фебруар	Март	Април	Мај	Јун	Јул	Август	Септембар	Октобар	Новембар	Децембар
Програм 1: Повратак природи			x	x	x	x	x	x	x	x		
Програм 2: Божићна школа спорта	x	x										
Програм 3: Адреналин парк				x	x	x	x	x	x	x		
Програм 4: Зимске спортско-рекреативне активности – „Сви на снег“	x	x									x	x
Програм 5: Адаптивно пливање	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Програм 6: Школа клизања	x	x	x								x	x
Програм 7. Летње спортско-рекреативне активности						x	x	x				
Програм 8: Пешачке туре – „Корак ка здрављу“	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Програм 9: Спортско-рекреативности – „Буди фит“	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x

МОДЕЛИ АКТИВНОСТИ У ОКВИРУ СПОРТСКОГ ТУРИЗМА (ОПИС АКТИВНОСТИ КОЈЕ БИ СЕ ОРГАНИЗОВАЛЕ НА ТЕРИТОРИЈИ ОПШТИНЕ ВРШЕЦ)

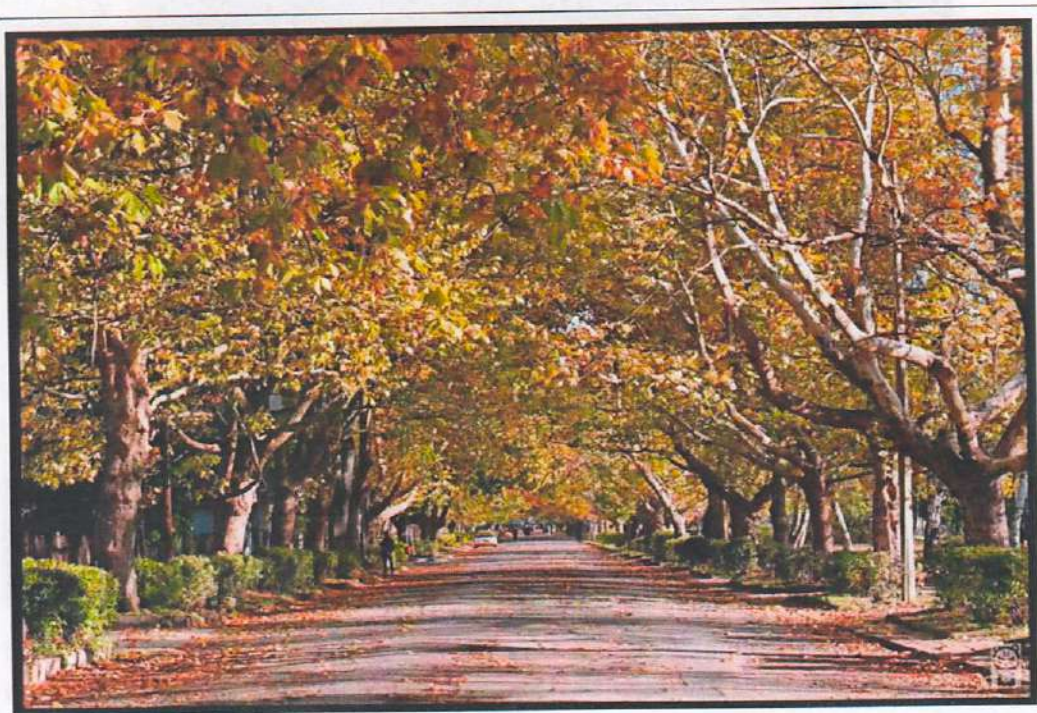
Програм 1: Спортски туризам у функцији здравља

Познато је да је једна од најважнијих функција туризма управо његова здравствена функција. Здравствена функција туризма присутна је у свакој врсти туристичког путовања, јер свака промена средине, свака промена људи, амбијента и климе, медицински доказано позитивно се одражава на психичку и физичку кондицију човека. Према томе здравствена функција није присутна само онда када су здравствени разлози основни мотив путовања, него у свим врстама туристичких кретања па самим тим и у кретањима у оквиру спортско-рекреативне туристичке понуде.

Управо ова функција туризма може бити кључна у развоју туристичке понуде општине Вршец. Ова општина богата термалним водама, смештена у дубокој четинарској шуми могла би у будућности да представља значајан центар спортско-рекреативног туризма са развијеним моделима активности усмереним ка унапређењу функције здравља. Спортско-рекреативна понуда се убрзано развија не само у приморским деловима већ и у континенталним, посебно здравственим туристичким центрима. Један такав центар је и општина Вршец. У таквим центрима садржаји спортске рекреације омогућавају развој спортско-рекреативне и здравствено-превентивне туристичке понуде.

Управо су здравствени аспекти туризма заслужни за појаву туристичких путовања. Почети развоја туризма заснивају се на здравственим мотивима. Присуство термалних вода, адекватна ружа ветрова, број сунчаних дана током године и други повољни климатски фактори учинили су поједине локалитете привлачним туристима у потрази за здравијим природним окружењем и профилактичким дејствима природних фактора. Такође је познато да су здравствени мотиви најважнији покретачи на туристичка путовања, стога туристички објекти који у својој понуди имају програме здравствене рехабилитације постају атрактивнија туристичка дестинација. У оваквој понуди пажњу туриста би нарочито могли привући програми спортске рехабилитације, корективног физичког вежбања, програми намењени нарочито сензитивним групама туриста као што су то деца са посебним потребама и особе са инвалидитетом. За оваквим облицима туристичких услуга постоји све већа потражња, посебно на домаћем туристичком тржишту. Наиме, овакви садржаји омогућавају пружање услуга организованих активних одмора међу којима посебно место заузимају медицински програмирани активни одмори.

Искуства у неким туристичким организацијама показала су да се овом врстом услуга остварују вишеструки економски учинци. Медицински програмирани активни одмори утичу на потпуније искоришћење туристичких капацитета изван главне туристичке сезоне. Са друге стране они не захтевају висока материјална улагања већ се могу успешно комбиновати са постојећим хотелским капацитетима.

Реализатор програма: Општина Вршец, Туристички информациони центар Вршец

Циљна група: деца и омладина са неким здравственим проблемима, одрасле особе са здравственим проблемима, особе старије животне доби

Програм 2: Велнес и спа туризам

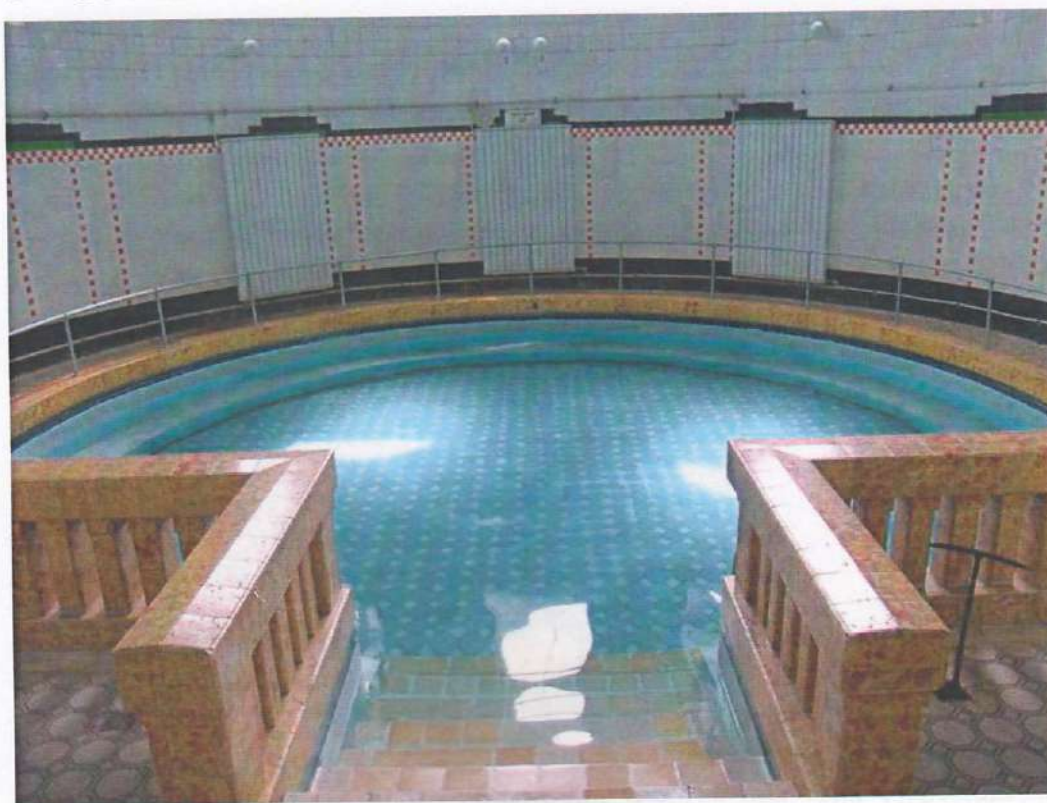
Програми спа и велнес туризма већ више од једне деценије привлаче велики број туриста широм света. Човек савременог доба суочава се са великим стресом узрокованим између осталог и непрекидним дигиталним везама, губитком приватности и буком. Овакав начин живота који је већини становника Европе постао свакодневица чини да појединац стално осећа радикалан притисак праћен нарушавањем здравља. У таквим условима јавља се потреба за потпуним бекством из савременог техничко-технолошког друштва у природу која би могла да обезбеди мир и тишину и потпуни опоравак организма.

Природно-географски локалитет Вршеца поседује врло висок потенцијал за развој велнес и спа туризма. Постојећи хотелски капацитети општине Вршец у свом саставу имају сву потребну инфраструктуру (базен, сауна, турско купатило, ђакузи купке) за развој велнес и спа туризма. Задатак менаџмента хотела је да креира различите мини

куре са елементима спа и велнес туризма. Ради се о туристичким боравцима у трајању од 1 до 3 дана где би гости којима пословне обавезе не дозвољавају дуже одсуство кроз различите спа третмане, квалитетне оброке, организоване часове јоге, тај чаи и медитације повратили психосоматску равнотежу и опоравили се од свакодневног стреса. Спа и велнес туризам се према грубој подели може сврстати у здравствени туризам. Ипак, за разлику од класичног бањског здравственог туризма спа и велнес туризам је у вези са клијентима који имају добро здравље и желе да то здравље одрже. Главни клијенти велнес туризма, спа туризма су индивидуалци, парови без деце, људи средњег старосног доба. Фокус је у главном усмерен на објекте са велнес и спа понудом (сауна, масажа, базен, козметички третмани). Општина Вршец располаже хотелима са спа и велнес центрима који су најпогоднији за ту врсту туризма јер обједињују пуну услугу преноћишта, хране и коришћења велнес и спа центара. Ту су и објекти мањег капацитета од хотела, на пример виле и конаци, који су такође важан фактор развоја спа и велнес туризма.

Када је велнес у питању Европа је увек предњачила у понуди. У Европи настаје и концепт холистичког велнеса као свеобухватан модел релаксације. У времену када туризам добија већу вредност од сектора пољопривреде, производње и хемије чинећи готово 60% укупног европског продајног сектора окретање велнес и спа туризму може обезбедити и значајне економске бенефите општине Вршец. Са изузетном високим нивоом свакодневног стреса, са повећањем старости становништва и са потребом савременог човека да оствари свеукупно благостање током наредних деценија европски велнес туризам ће значајно брже расти од туризма генерално. Људима је

потребан одмор и опуштање више него икада, а предвиђа се и да ће се велнес путовања показати као одличан лек за хаос кроз који већи део света данас пролази.

Сачувана природа пограничне регије Бугарске и Србије представља природни резерват који може привући већи број туриста заинтересованих за велнес и спа програме.

Реализатор програма: Општина Вршец, Туристички информациони центар Вршец, Хотелијери

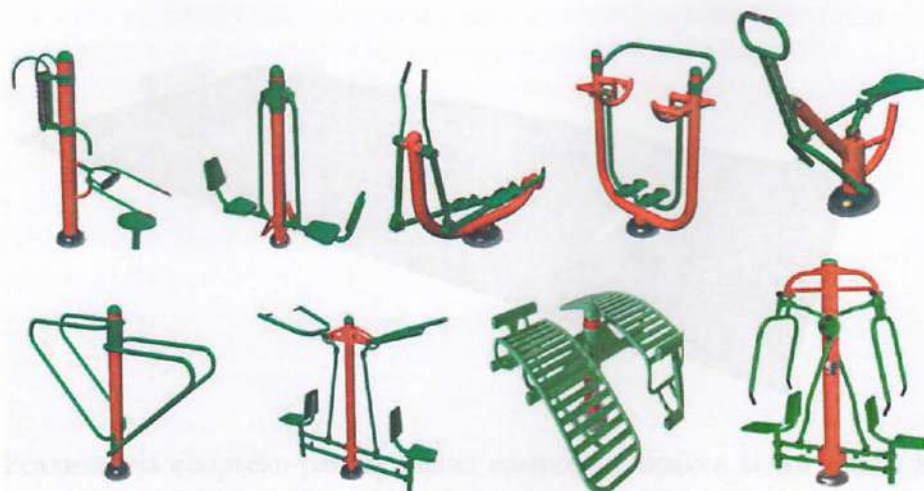
Циљна група: радно способно становништво, особе средње старосне доби

Програм 3: Спортско-рекреативни кампови

Један од важних сегмената туристичке понуде општине Вршец може бити организација спортско-рекреативних кампова намењених спортистима свих старосних категорија (пионири, кадети, јуниори, сениори). Спортски кампови би требало да спортистима и спортским тимовима обезбеде специфичне услове за припрему за наступе на спортским такмичењима. Модерна мултифункционална сала која се налази у Вршецу пружа одличне инфраструктурне услове за играње кошарке, рукомета, одбојке и малог фудбала. Сала поседује све потребне пратеће објекте (свлачионице, купатила, теретану) који би спортистима обезбедили неопходне услове за тренинг и припрему за важна спортска такмичења. Природно окружење богато шумом и мир који поседује Вршец, уз повољне климатске факторе идеални су услови за опоравак спортиста између тренинга и такмичења.

Општина Вршец са својом спортско инфраструктуром може постати важан национални тренинг центар који би могле да користе спортске екипе из читаве Бугарске, Србије, али и других земаља из окружења.

Реализатор програма: Општина Вршец, Туристички информациони центар Вршец, спортски клубови и спортске организације Вршеца

Циљна група: спортисти различитих старосних категорија (деца, омладинци, сениори)

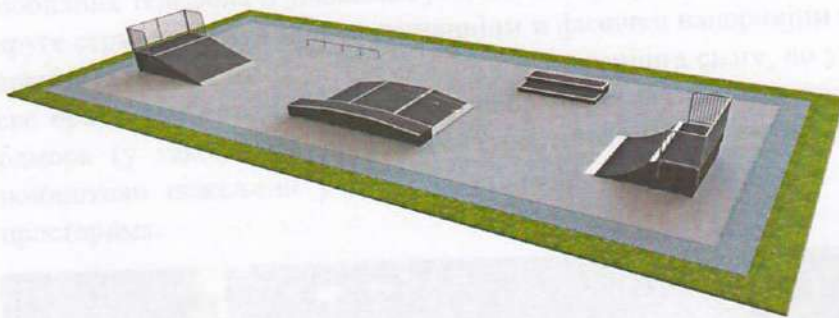
Програм 4: Школски спортско-рекреативни и едукативни кампови

Повод за организацију спортско-рекреативног кампа је одмор и рекреација деце, учење разноврсних спортских вештина, стицање радних навика, боравак деце у природи и на чистом ваздуху, подизање моралних вредности, социјализација деце и позитивно васпитно деловање.

Програм треба да буде прилагођен броју учесника, објекту, реквизитима, опреми и условима који су на располагању. Концепција рада је осмишљена тако да деца стално буду ангажована. Аниматори проводе цео дан са њима, почевши од јутарњег вежбања до вечерњег програма. Деца учествују са својом групом по унапред одређеном распореду, група се креће од једне до друге активности (кружно) под контролом аниматора или инструктора. Свака група деце има свог пратиоца или тренера који их доводи у камп и који брине о њима када нису на активностима. Пожељно је да пратиоци буду присутни и за време активности ради веће безбедности деце.

Активности које се могу реализовати на кампу су јутарње вежбање, обука пливања, обука клизања на клизалишту са вештачким ледом, такмичарске игре (полигони, плочице, боћање, пикадо, бадминтон, спидминтон, гејтбол, трке џаковима, надвлачење конопца, прескакање конопца, игде у роуп парку, активности на скејт парку), затим едукативне игре (човече вежбај не љути се, плес, музичке радионице, квизови, пантомиме), оријентационе игре (фото сафари и потрага за благом), као и тематски вечерњи програми (ја имам таленат, игре без граница, караоке, маскенбал).

Реализација спортско-рекреативних кампова у пракси може имати једну од кључних улога у унапређењу здравља деце и младих. Важно је децу укључити што раније у неки облик спортске рекреације понајприје због њиховог даљег развоја, унапређења здравља и указивања на важности бављења спортом од “малих ногу”. Најпогоднији период за организацију спортских кампова за децу је током летњег и зимског распуста, као и током празника када се деца одмарају од школских обавеза. Одлазак деце на спортске кампове пружа могућност да се деца укључе у различите спортове, који су важни не само због здравља и физичке активности већ и због комуникације и социјализације са другом децом, склапања нових пријатељстава и познанстава.

Ангажовањем у широкој понуди различитих спортова који би се могли одржавати на камповима у општини Вршец, деца ће имати прилику да се упознају са различитим спортовима, али и да се коначно одлуче за један одређени спорт где ће бити најбољи или који ће их занимати највише те у којем ће имати прилику показати свој даљи потенцијал редовним тренирањем одабраног спорта. Кључну улогу у томе имају родитељи деце који их морају подстицати на бављење спортом и на тај начин их мотивисати чак и онда када дете изгуби интересовање за бављење спортом. Такође, за успех у организацији спортских кампова веома су битни аниматори и тренери који ће на спортским камповима деци понудити све могућности да буду што задовољнији спортовима који ће се тамо одвијати, подстицати их на рад и дисциплину која ће се усадити у сам даљи развој деце као особа.

Реализатор програма: Општина Вршец, Туристички информациони центар Вршец

Циљна група: деца предшколског, млађег и старијег школског узраста.

Програм 5: „Корак ка здрављу“ – Пешачење на стазама здравља и трим стазама

Парадокс данашње цивилизације чине с једне стране поседовање врхунских технолошких помагала која омогућавају што мање кретања и физичког рада у

обављању свакодневних послова (од индустријске механизације и кућних помагала до мобилних телефона и улажења аутомобилом у продавнице и ресторани – „drive in“), а с друге стране потрага за што активнијим и физички напорнијим провођењем слободног времена (од нпр. самосталног џогинга или тренинга снаге, до укључивања у програме све бројнијих, опремљенијих и разноврснијих фитнес-центра) и летњих и зимских одмора (у такође све бројнијим туристичко-рекреативним центрима) како би се поништили нежељени учинци свакодневне неактивности и боравка у затвореним просторима.

Општина Вршец пружа могућност ангажовања различитих категорија становника и туриста у програмима пешачења дуж уређених стаза које се једним делом налазе у урбаној средини, а већим делом у руралној средини и прелепом природном окружењу. Ходање као вид рекреације је нарочито погодно јер одговара чак и особама које имају врло низак ниво функционалних способности. Ходање је такође један од најјефтинијих видова рекреације што не умањује његов позитиван физиолошки утицај на здравље организма. Ходање не оптерећује зглобове, доприноси развоју кардиоваскуларног и респираторног система, редукују телесних масти и снижавању крвног притиска, лошег холестерола и ризика од настанка дијабетеса. Препоручује се да ходање треба изводити у трајању од најмање 30 до 60 минута умереним темпом.

Реализатор програма: Општина Вршец, Туристички информациони центар Вршец

Циљна група: деца и омладина, одрасле особе, особе старије животне доби

Програм 6: Адаптивно пливање – пливање особа са инвалидитетом

Општина Вршец располаже базеном са минералном термалном водом што пружа могућност за организацију различитих активности у води. Посебан вид активности у

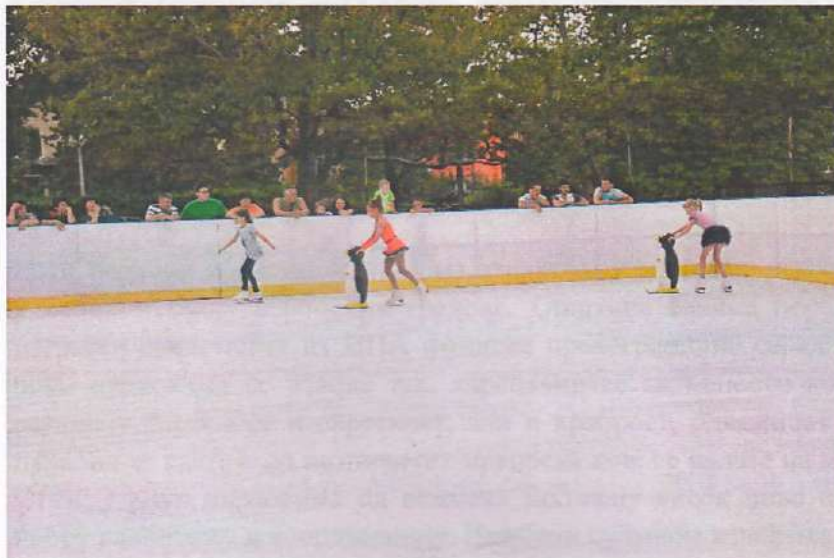

води јесте адаптивно пливање које последњих година доживљава значајну експанзију у овом делу Европе. Адаптивне активности у води почеле су да се развијају током шездесетих и седамдесетих година прошлог века на бази развијања свести да све особе, без обзира на то да ли имају или немају неки облик инвалидитета, треба да имају могућност да науче базичне пливачке вештине односно да науче да пливају. Програми вежбања у води за особе са инвалидитетом су се развијали од хидротерапије до адаптивних водених активности и програма инклузивног пливања, тако да данас особе са инвалидитетом могу учествовати у великом броју различитих активности у води. Пливање представља форму вежбања које остварује минимални притисак на зглобове, омогућава лакше кретање и даје одличну могућност за развијање мишићне снаге, кардиореспираторне издржљивости и флексибилности. Особа са инвалидитетом пливањем развија моторну контролу и свесност о свом телу, укључујући и побољшање координације покрета руку и ногу кроз одржавање плутајуће равнотеже и контроле дисања. Код особа које не могу да учествују у физичким активностима на сувом као што су трчање, вожња бицикла итд., пливање може представљати једини облик физичког вежбања. Када уз све ово узмемо у обзир и чињеницу да се ради о минералној лековитој води која се нарочито препоручује за лечење нервних поремећаја и обољења закључујемо да Вршец има велики потенцијал за реализацију и даље унапређење адаптивног пливања намењеног особама са инвалидитетом.

Реализатор програма: Општина Вршец

Циљна група: деца и особе са посебним потребама, особе са инвалидитетом

Програм 7: Школа клизања на клизалишту са вештачким ледом

Изградњом клизалишта са вештачким ледом Вршец је значајно обогатио своју спорско-рекреативну понуду не само у зимском већ и у летњем периоду јер се ради о клизалишту са вештачким ледом. Као што је то случај и са Пиротом, Вршец се изједначио са многим светским метрополама које у својој спорско-рекреативној

туристичкој понуди имају уређена клизалишта намењена клизачима свих старосних доби. Клизањем се остварује читав низ здравствених бенефита који се крећу у распону од побољшане равнотеже, снаге доњих екстремитета, издржљивости, флексибилности, координације, до менталног фитнеса и бољег менталног и емоционалног здравља. Осим што је клизање веома здраво и корисно по стање локомоторног апарата оно је и веома забавно што има посебну вредност у борби против стреса. Забавна компонента клизања на леду привлачи децу и омладину што ствара могућност за организовање школе клизања са великим бројем полазника. У школи клизања деца савладавају основе технике клизања, социјализују се и задовољавају потребу за дневном физичком активношћу. У случају када је клизалиште на отвореном као што је то у Вршецу онда се могу очекивати и позитивни ефекти боравка на свежем ваздуху и излагања сунцу.

Реализатор програма: Општина Вршец

Циљна група: деца и омладина, родитељи, особе средње старосне доби

Програм 8: Програми активност у „Роуп парк“-у

Роуп паркови представљају веома атрактивну спортско-рекреативну понуду присутну у великом броју европских градова. Општина Вршец поседује модеран роуп парк изграђен средствима из ИПА фондова прекограничне сарадње Бугарске и Србије. У роуп парковима се изводе тзв. адреналинске активности које код деце и омладине развијају спретност и окретност, али и храброст, одважност и колективни дух. Роуп паркови се састоје од различитих препрека које се налазе на мањим и већим висинама. Стазе у роуп парковима од вежбача захтевају висок ниво спретности и окретности, добру равнотежу и координацију. Вежбачи су током извођења активности у роуп парку обезбеђени сигурносном опремом тако да не постоји бојазан да дође до повреде. Овај парк намењен је већем броју рекреативаца који се савладавајући препреке у парку суочавају са различитим физичким и менталним изазовима који резултирају великим осећајем задовољства и узбуђења након савладаног полигона. Ово чини да активности

у роуп парку буду нарочито привлачне и забавне па се деца и млади са огромним задовољством ангажују у њима. Општина Вршец има могућност да овај парк користи као спортско-рекреативну понуду за организоване групе које долазе на екскурзије, рекреативну наставу или спортске припреме, али и за појединце који искажу интересовање да се опробају у једној оваквој адреналинској активности.

Реализатор програма: Општина Вршец

Циљна група: деца и омладина, особе млађе и средње старосне доби

Програм 9: „Team building“ туризам као облик спортско-рекреативног туризма

Повезаност спортско-рекреативног и пословног туризма може се остварити кроз посебан вид активности који је постао популаран током последње две деценије и који се назива „team building“. Пословни туризам је најбрже растући сегмент туризма који као високо профитабилна делатност продужава туристичку сезону и подстиче просперитет локалне заједнице, улагање у инфраструктуру и квалитет туристичке понуде. Реч је о туризму који обједињује разне видове модерног пословања од корпоративних и пословних састанака, конгреса, конференција, јавних скупова, конвенција, до подстицајних путовања и „team building“-а. Подстицајна путовања чине важан део промотивне активности модерних предузећа. „Team building“ је забавнорекреативни програм који се користи као алат за подизање мотивације запослених, побољшавање способности групе да ради као тим детектујући потенцијале и подручја која би се могла унапредити. Овај вид активности менаџерима помаже да се упознају са индивидуалним карактеристикама сваког појединог члана тима и да уоче на који му начин свако доприноси. Успешни послодавци свесни су чињенице да фирма не може бити успешна ако су њени запослени незадовољни. Иако су споменути „алати“ међу скупљима, они су уједно и најефикаснији мотиватори запослених и клијената. Потрошња пословног госта за три до четири пута је већа од просечне потрошње класичног госта. Најчешћи корисници подстицајних путовања и „team building“-а у Бугарској и Србији су високопрофитни сектори: фармацеутски, телекомуникацијски, ИТ, финансијски сектор, сектор трговине. Фирме обично организују два до три „team building“-а годишње, а Вршец својим хотелским и спортско-рекреативним капацитетима може постати привлачна дестинација управо оваквој врсти туризма. „Team building“ туризам може се организовати током читаве године, али је најпогоднији период од марта до јуна и од септембра до новембра, када су и временске прилике најпогодније. Спортско-рекреативни садржаји који налазе примену у „Team building“-у могу бити оријентиринг, различита штафетна такмичења, савладавање полигона у адреналинском парку и роуп парку, игре на снегу и леду.

Реализатор програма: Општина Вршец, Туристички информациони центар Вршец, пословне фирме

Циљна група: радно способно становништво, особе средње старосне доби

**Календар реализације
програма спортско-
рекреативних активности у
Вршецу**

	Јануар	Фебруар	Март	Април	Мај	Јун	Јул	Август	Септембар	Октобар	Новембар	Децембар
Програм 1: Спортски туризам у функцији здравља	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Програм 2: Велнес и спа туризам	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Програм 3: Спортско-рекреативни кампови				x	x	x	x	x	x	x		
Програм 4: Школски спортско-рекреативни и едукативни кампови					x	x	x	x	x			
Програм 5: „Корак ка здрављу“ – Пешачење на стазама здравља и трим стазама	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Програм 6: Адаптивно пливање – пливање особа са инвалидитетом	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Програм 7: Школа клизања на клизалишту са вештачким ледом	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Програм 8: Програми активност у „Rope park“-у				x	x	x	x	x	x	x		
Програм 9: „Team building“ туризам као облик спортско-рекреативног туризма	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x

ЗАКЉУЧАК

Погранична регија Србије и Бугарске, као још увек недовољно афирмисана дестинација у погледу спортско-рекреативног туризма, у будућности би могла бити веома конкурентна јер поседује изузетне природне и антропогене потенцијале, које савремени туриста ставља као најважније на листи захтева. Уз минимална улагања и конкурентне цене, могу се постићи изванредни резултати. Дефинисањем туристичког производа, са већ постојећом пратећом инфраструктуром (саобраћајном и смештајном) и адекватном маркетинг стратегијом, несумњиво се може привући већи број домаћих и страних туриста. Спортске манифестације могу бити централна тема спортског туризма – организовање такмичења и скупова брдских бициклиста, планинара, параглајдера, пењача и осталих мање или више екстремних спортова. Спортско-рекреативне активности се такође могу организовати и за децу, одрасле особе, особе старије животне доби, као и за особе са инвалидитетом или неким здравственим тегобама. Добрим организовањем понуде и истицањем оних потенцијала спортско-рекреативног туризма који могу бити актуелни током целе године, могуће је остварити позитивне економске резултате. Међународна спортска такмичења и турнири, осим у великим градовима, могу се успешно организовати и у планинским и бањским местима као што су Стара Планина, Визитор центар, Планинарски дом Дојкинци, Општина Вршец. Постојеће саобраћајнице и спортско-рекреативни објекти и садржаји (скијашке стазе са скијашким лифтовима, пешачке стазе, бицикличке стазе, спортски терени, базени, спортске хале, клизалишта) задовољавају потребе квалитетне спортско-рекреативне туристичке понуде. У бањским местима спортско-рекреативни програми се могу успешно комбиновати са програмима здравственог туризма (опоравак спортиста, рекреативаца, инвалидних особа, рековалесцената), као и програми спа и велнес туризма. Велике могућности развоја спортског туризма пружа и могућност организације спортско-рекреативних кампова намењених различитим категоријама становништва пограничне области Пирот и Вршец (деца, породице, спортисти, рекреативци, старије особе).

Табела 11. Приказ ефеката спортско-рекреативних програма на особе различите животне доби

УЧЕСНИЦИ ПРОГРАМА	ВРСТЕ ПРОГРАМА И САДРЖАЈА	МЕСТО РЕАЛИЗАЦИЈЕ ПРОГРАМА	ЦИЉ СПОРТСКО РЕКРЕАТИВНОГ ВЕЖБАЊА
ДЕЦА	Сви спортови и спортске игре, излети и активности у природи, такмичења, школе спорта	Вртићи, спортски клубови, школе, кампови, туристички центри	Раст и развој, социјализација, стварање позитивних навика, васпитање и образовање, побољшање здравља, корекција постуралних поремећаја, развој ритма, естетских и хигијенских вредности и сл.
МЛАДИ	Сви спортови и спортске игре, излети и активности у природи, такмичења, школе спорта.	Спортски клубови, школе, факултети, кампови, туристички центри	Социјализација, стварање позитивних навика, васпитање и образовање, побољшање здравља, корекција постуралних поремећаја, превенција

			асоцијалних појава, унапређење здравственог статуса и сл.
ОДРАСЛЕ ОСОБЕ	Сви спортови и спортске игре, групно вежбање, излети и активности у природи, пешачке и бицикличке туре, такмичења, обучавање.	Центри за рекреацију, фирме, излетишта, кампови, туристички центри	Унапређење здравља, социјализација, превенција болести, превладавање стресом, едукација, прихватање позитивних навика и сл.
СТАРИЈЕ ОСОБЕ	Сви спортови и спортске игре, групно вежбање, излети и активности у природи, пешачке и бицикличке туре, такмичења, обучавање.	Центри за рекреацију, домови пензионера и старих особа, излетишта, кампови, туристички центри	Унапређење здравља, социјализација, превенција болести, превладавање стресом, едукација, прихватање позитивних навика и задовољство, оптимизам и сл.
ОСОБЕ СА ИНВАЛИДИТЕТОМ	Сви спортови и спортске игре прилагођени особама са инвалидитетом, групно вежбање, излети и активности у природи, такмичења, обучавања.	Центри за рекреацију и рехабилитацију, удружења особа са инвалидитетом, излетишта, кампови, туристички центри	Унапређење здравља, социјализација, превенција болести, превладавање стресом, едукација, прихватање позитивних навика, задовољство и инклузија.

Ова стратегија представља двогодишњи план и програм развоја спортско-рекреативне туристичке понуде Пирота и Вршеца.